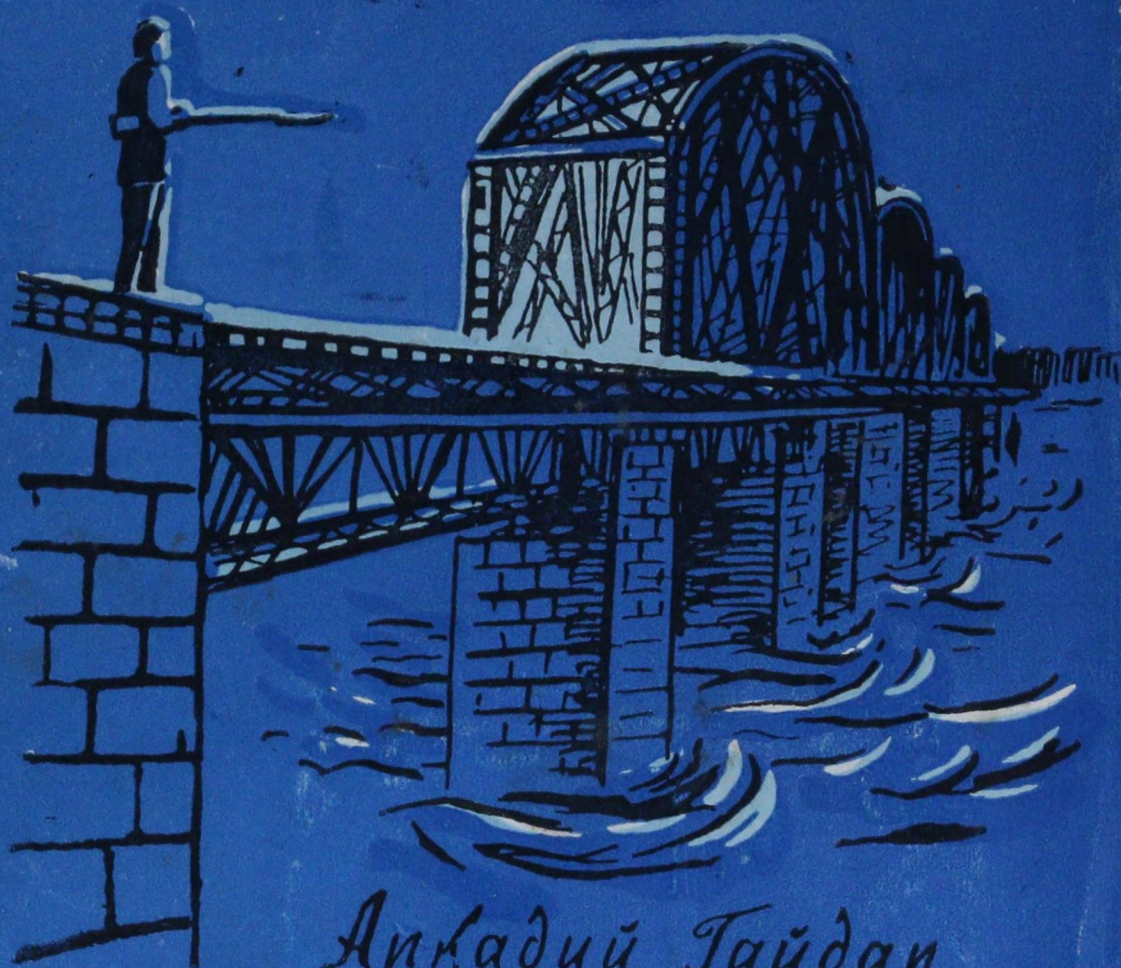

82(2-411.2)

Г140

Аркадий Тайдар

**АГАШ
АРАЗЫНДАГЫ
ЫШ**

105308 кр.

D2
Г14

А. ГАЙДАР

АГАШ АРАЗЫНДАГЫ ЫШ

✓

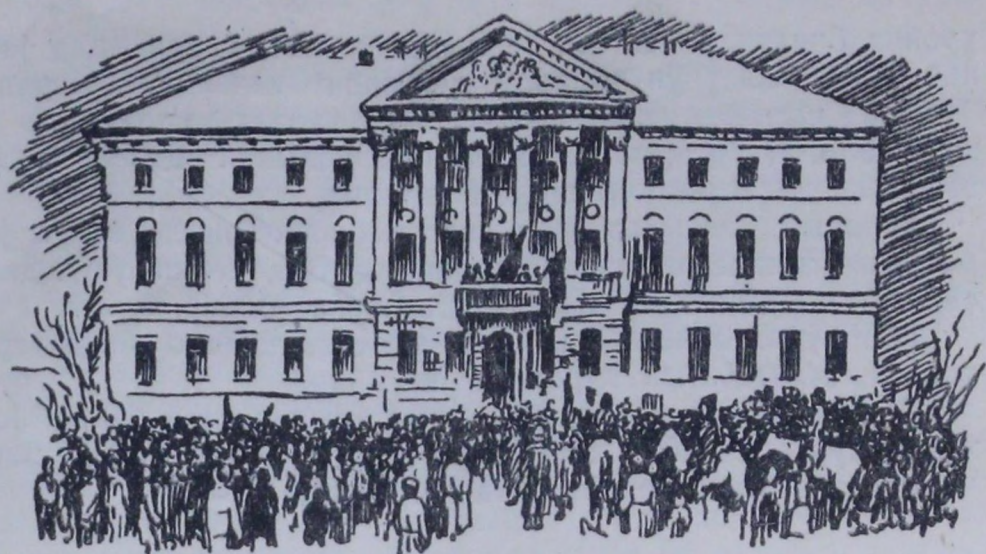
Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА

ТУУЛУ АЛТАЙДЫН
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
1961

84(2=411.2)

Г140

Алтай тилге М. Бодушев
көчүргөн

КИЧИНЕК КУУЧЫНДАР

У Й А Т

Н

ИНА КАРНАУХОВА алгебра айында урокко белетенбеген учун, школго барбаска шүүнип алды.

Ўредү өдүп турган өйдө бичиктерин тудунып алала, городло базып жүргенин аярбас жанынаг таныш улус көрүп ийбезин деп, Нина агаштыг аразы жаар жакытту барды.

Чаазынга ороп алган курсагын ла тагып койгон бичиктерин жырааныг төзине салып койоло, ол жараш көбөлөкти тудуп аларга сүрүжип браадала, ол жаар керсү ле бүдүмчилү көрүп турган кичинеке уулчакка арай ла табарбады.

Ортозына тетрадь салып койгон букварьды ол колына тудунып алган учун, не болгонын Нина сезип ийеле, оныла кокурлаарга шүүнип алды.

— Урокко оройтып жүрген көөркийди сени! — деп, кызыкчак кату айтты. — Сен мындый кичинекеге ала ада-энегди ле школды төгүндеп жадын ба?

— Жок, — деп, уулчак кайкаганду каруузун берди. — Мен

урокко брааткан болгом. Је мында агаштын аразында јаан ийт жүрген. Ол үрүп чыгарда, мен оноң качып, аза бердим.

Нина чырайын соодып ийди. Је бу уулчак каткымчылу ла керсү болгон учун, кызычакка оны колынан јединип алып, агаштын аразынан чыгарарга келишти.

Нинаның чаазынга ороп салган бичиктери ле азыгы жырааның төзинде анайда ла артып калды, нениң учун дезе, оны өмди уулчактын көзинче алза, уйат болор.

Ийт будактардың ары јанынан чыга кополо, бичиктерге тийбей, кызычактын курсагын јип ийди.

Нина ойто једип келеле, отурып алып, ыйлай берди. Јок! Оның курсагын ийт јигени ого ачу эмес болгон. Уйат кызычактын жүрегин сүрекей сыстадып турган.

СОВЕТСКИЙ ПЛОЩАДЬ

Б

У КЕРЕК 1919 жылда, февраль айда, болгон ошкош эди. Ол тушта мен жүк ле он беш јашту болгом.

Мени бирде ординарец¹, бирде адъютант² деп адап туратан јакшы күүн-санаалу командир айтты:

— Мен Советский площадь јаар барып јадым. Герой, кебинг јуурба! Мен сени кожо алып алар эдим, је машинада бензин јок, мен таң атту барарым.

Је черүлер площадька барарга нениң учун мендеп турганын мен билгем. Манзаарый береле, сурадым: «Нөкөр командир, меге ачынчылу! Меге слерле кожо таң атту барарга јөп берзеер?»

Ол ажындыра јакарды: «Калак, чеберлен!»

Мен атка минерге темикпеген болгом, оның учун јобош ат талдап аларга, аттын кажаганы јаар жүгүрдим.

Је јобош аттар арык болгон.

Меге бийик, кедер ат ээртеп бердилер, ол площадька једип ле барала, бышкырып, бажын булгап, өскө аттарды ийдип турды...

Митинг болгон, Моссоветтин балконынан көп ороондордың эн артык коммунисттери куучын айткандар.

¹ Ординарец — командирдин јакарузын таркадаачызы.

² Адъютант — штабтын начальнигининг јакылтазына жүрер кижии.

Таң атту черүчилер мен јаар чугулду көргүлөп, араайынаг арбаныжып, туйказынанг мениг адымды сопогынын бажыла, кезиктери дезе камчынын сабыла түртүрип турдылар.

Кенетийин площадьта турган улус тым тура берди. Ленин балконго чыгып келди. Мен аттыг үстүнде сүүнчилү өрө көдүрилдим, је мениг адым бажын канкайтып ийеле, бышкырып, кайра тескерледи...

Ленин кыска куучын айткан өйдө, улу башчы нени айдарын меге де угарга бербезе, ого жүк өскө улуска угарга берзин деп, мен адымды канайып-канайып тым тургадый эдип тударга албадангам.

Је Ленин куучынын айдып божодып ийген кийининде, площадьта музыка ла кыйгы јынгырай берерде, мен адыма ачынып, көзимниг јажы мөлтүрөп, оны камчылап ийеле, јергелей турган аттардыг ортозынанг чыга кондым, күртелип калган, улус јок оромло көзим ле көргөн јер јаар мантаттым.

Онын кийининде мен Ленинди качан да укпагам да, көрбөгөм дө. Је оның айткан куучынын ол ок күн кем канайда айдып билер аайынча улус меге куучындап берген. Мен дезе терен санана бердим, командирден суранала, удабай оның красноармеецтериле фронтко — ыраакта турган Он экинчи армияга жүре бердим.

П О Х О Д

КРАСНОАРМЕЕЦ түнде бичик экелди. Тагары јуук, Алька уйкуда тушта, адазы оны тыг окшойло, јууга — походко жүре берди. Эртен тура Алька оны нениг учун ойгоспогон деп, өөркөй береле, «Мен де походко барарга турум» — деп, айда салды. Ол, байла, кыйгырып, ыйлаар эди. Сакыбаган јанынанг энези ого походко барарга јөбин берди.

Алька јолго атанардан озо ийде-күчтү болорго, чөрчөктөбөй, табакка толтыра каша јийле, сүт ичип алды. Онын кийининде ол энезиле экү походко керектү азык-түлүк белетедилер. Энези ого штан көктөди, ол дезе полго отурып алала, ағаштан бойна кылыш эдип отурды. Иштеп турган өйдө олол походный марш үренгилеп турган, нениг учун дезе, «Агаштыг аразында чибичек өскөн» деген кожонло ыраак барып

болбозын. Мотивы да башка, сөстөри де андый эмес, андый кожон жуу-согушта жарабас.

Же энезинин ишке барар өйи жетти, олор иштерин эртенге жетире артызып койдылар.

Анайда Альканы ыраак жорукка күнүн сайын белетедилер. Штан, чамча, мааны ла флагтар көктөп, жылу чулук ла меелей түүп турдылар. Стенедө мылтык, барабан ла жети кылыш илип койгон турат. Же бу мындый көп үлдүлөр бир де артык болбос, ненин учун дөзе, жаан жуу-согуштарда кылыштар капшай сынгылап жат.

Алькага туку качан походко жүре берер керек болгон, же бу өйдө корон соокту кыш једип келди. Бу мындый соокто соокко алдырардан да маат јок, Алька жылу күндөр келерин токуналу сакый берди. Күндөр жылый берди. Кар кайылып, јер карантылады. Походко барарга тергенер керек, же күзүни шыгырады. Походтон јанган адазы уур алтап, турага кирип келди. Онын јүзи тотко күйүп, карарып, өриндери жарылып калтыр, же күргүл көстөри сүүнчилү көрүп турды.

Ол энезин кучактады. Энези оны јенүле уткыды. Адазы уулын тын окшоды. Онын кийининде Альканын походко белетенген мылтык-јепселин ајыктап көрди. Күлүмзиренип ийеле, уулына јакарды: мылтык-јепселди, азыкты ла кийимди белен тут, ненин учун дөзе, жаан жуу-согуштар ла јеткерлү походтор мынан ары бу јерде ас эмес болор.

ПАТРОНДОР

ЕРҮ тескерлеер тушта үркүген аттар патрондорлу оодылып калган кайырчакты јолдын јанындагы канавага антарып ийдилер.

Мендештин бажында оны бир де кижиле албаган. Јүк ле бир неделенин бажында Гришка эчкиге өлгөн кезип турала, ого учураган. Ол эчкиге апарып јаткан өлгөнни кактап ийди. Сумкага пачкалу көп патрондорды салып алала, айылына экелип, мактанды:

—Эне! Таап алгам! Јылтыркай, јангы. Мен өмди ле бара ла, база мынча ок өкелерим.

Же энези, оды күйүп турган печкенин эжигин бөктөп ийеле, Гришкага кыйгырды:

— Гришка, сен сагышту ба, айла тенек пе? Бу жеткерди эмди ле апарып, сууга ташта. Түрген, онон башка мен таадангы кыйгыарарым!

Гришка үшкүрди: канайып блаажып-тартыжатан? Сумказын жүктенип алала, турадан чыкты.

Je патрондорды сууга таштабады. Бойына үч пачка артызып алала, арткандарын мааланын ары жанындагы жыраанын төзине уруп, саламла бектейле, кургак жалбырактарла жаап салды.

Эртен тура Семён өбөгөн турага кирип келди. Малтаны жерге таштайла, тактага отурып, көзнөкти ачты, таңкы азып алала, ыжын буркурадып, айтты:

— Түбек, Ганна! Махновецтер¹ эмезе казактар² база ла жуук деп меге билдирет. Мен колодецтин жанында туруп алала угуп турзам, суунын ол жанында бүкте табышту эки бомба жарылды.

Энези оны угала, чулан жаар жүгүрди, анда онду деген кийимдерди: чечектү пладын, платъезин, таадактын боро шалмарын ла Гришканын кыскалтым чамчазын түрген жууп алды. Бастыразын түйү буулайла, кажагандагы чочко азырайтан кургак тоскуурдын алдына сугуп койды.

Je махновецтер мында бир де бурулу эмес болгон.

Гришка суудан жүк ле энирде жанды. Ол бир азыбаш, эки таш балык ла бир бактамаш экелди. Онын чырайы кубулып калган болды. Балыктарын киске жибегедий эдип кадуга илип койоло, тудуп алган балыгыла да мактанбай, керек десе ажанарга да сурабай, сенекте таадазынын уйуктайтан жери жаар тууралап-тууралап, барарга сананды.

Колын бөслө орой тагып салганын ла көстөри бурулу, жүзи десе кунукчыл болгонын энези тургуза ла көрүп ийди.

Чочыган бойынча сурады:

— Бу сенин колун канайткан, Гришка? База ла патрондор бо?

— Лок, отко картошко быжырып турала, өртөп алгам. Сен меге сүркүштейле, тыгыда тагып берзен, эне.

Ол тушта энези бүдүмчилү айтты:

— Ой, төгүндөп жадын, Гришка!

Je онын колун жуула сүртөле, жаңы жалбырактан салып ийеле, бөстин ару өөниле тагып берди.

Онын кийининде энези турадан чыгып келеле, кирнестеге отурып алды.

¹ Махновецтер — Махно деп ак офицердин жуучылдары.

² Казактар — кулактар учун турган улус.

Эбире телкем жер болгон. Жаан жуу-согуш жолдо өдүп турган. Мында энези ле онын уулы Гришка журтап турган ак трубалу боро тура турган.

Эртенгизинде энирде оромдо тибирт, табыш угулып, өдө конды.

Эжикте мылтык көрүнди, оны ээчий сагалду казак кирип келди. Ол мылтыктын кындагыла полго соголо, жакарды:

— Жакшы курсак салыгар, бир кринке сүрекей ле соок сүт беригер.

Гришка коркый береле, патронды карманынан ууштап, билдирбезинен көзнөктөн чыгара таштап ийди. Түбек! Патрон экинчи казактын сырагай ла будынын алдына барып түшти.

Казак патронды алып алала, турага өкелеле, жаанына көргүсти.

Жааны куру кринкени туура ийтти. Чамказынын жаказын ачып, курын божодып, айтты:

— Мында мылтык-жепселдердин орозы болордон айабас. Слер бастыра сарайларды, ботпыштарды ла кайырчактарды база тинтигер. Ээзин алмарга сугала, сомоктоп салыгар.

Карган Семён таадакты алмарга отургузып койдылар.

Гришканын энези тышкары чыгып барала, ыйлап, Гришканы арбады:

— Сен бойыгынын патрондорыгла кожо тайылган болзон! Бу түбек керегинде Егор таайга барып айт.

— Керектер коомой! — деп, Егор таай Гришкага айтты.— Карган өбөгөнди чыгарып аларга болужар керек, же канайда эдерин — билбей жадым. Казактар көп пө, олар бу журтта конорго туру ба, барып көрүп кел, мен дезе сени суунын жа-радында сакып аларым.

Гришка казактар тоолоорго барды. Же казактар жаңыс жерде тургулабай, журттын ичиле ары-бери тенип жүрдилер. Бир казакты эки эдип тоолоп аларга жараар. Ол тушта Гришка айылдардын эжиктери сайын турган казактардын аттарын тоолоп баштады. Жирме үч деп тоолоп алала, Егор таай жаар жүгүрерге сананарда ла — жыраанын ары жанында мылтык атканы угулды.

Бу өйдө казак турадан чыгып келеле, адын чылбырынан жединип, кыйгырды:

— Бери, бери! Мында кызылдар ыраак жок.

— Сен нени калырап жадын, аамай тагма? — деп, жааны сурады. — Бу бистинг ат ине.

— Жок, бу омордын ады — деп, казак каруузын берди. — Мен жаңы ла бу аттын үстүнен бир партизанды антара аткам.

Олор кайкажып турганча, база бир казак колында сопокту чыгара жүгүрди, чачтары үлүш эмтир, ол арбанат.

— Ах, көрмөстөрди слерди, менин айгырымды мынанг кем аларды?

— Ол сенин бе?

— Кемнинг деп бодоп туругар? Эмезе көстөринг сокороп калды ба?

Ол тушта бастыра казактар бир жерге жуулыжып алала, аайына чыгарга жартап баштадылар: бу анайда канайып боло берген болотон?

Керек бу мынайда болгон. Казак адын буулап койоло, бойы десе жыраанын аразыла сууга эжинерге барган. Егор таай десе жыраанын аразында отуруп алган, Гришканы сакыган. Егор ээзи жок ат турганын көрүп ийди. «Минип алала, агаштын аразындагы партизандардан болуш сураарга мантадып барып келейин» — деп сананды. Жүк ле атка минип аларда, кенетийин тууразынан оны аттылар. Егор таай жараттын алды жаар антарылып, капшай ла кайра дөремне жаар мендеди. Ок онын жангыс ла кайыш курын үзе адып, кыртыштай бертир.

Егор таай алмарга једип келеле, карган өрөкөн Семён часовоиды стене өткүрө канайда арбап турганын угуп турды. Ол оны мынайда уйалтат:

— Кижн өлтүрөечилер, тонокчылдар.

Часовой өөркөй береле, мылтыгын стөнеге јөлөй тургузала, бойы десе тепкишти өрө алмардын үсти жаар чыгып, көз-нөгөш өткүрө карган өбөгөнди база айткылап баштады.

Ол тушта Егор чыга коноло, чактырманы ачып ийеле, казактын мылтыгынын патрондорын бежүлезин уштып алды. «Эмди ле сен түжүп келзен, мен сени, учканды, толуктын ары јанынан табыш јогынан тудуп аларым» — деп, ол сананды. Егор таай толуктын ары јаны жаар жүк ле секирип ийеле, база ла экинчи казакка туштады.

— Сен мында не секирип турун? — деп, казак сурады. — Айылдардын эжигиле базып жүрбей, үйде отурап деген јааруны сен билбей јадын ба?

Ол Егорды јаанына апарарда, онызы јакарды:

— Бу секирип жүрген немени карган өбөгөндө кожо бөктөп койыгар.

Егор таайды алмарга бөктөп койдылар.

Гришка Егорды суунын јанында таппады. Качан јанып келерде, карануй кире берген.

— Сен бойыннын патрондорунла кожо јердин алдына кире берген болзон! — деп, энези айдала, ачынчылу ыйлай берди. — Эмди Егор таайды база бөктөп койдылар.

Семён таадазы ла Егор таай Гришкага бу өйдө сүрекей ачу боло берген учун, онын јаактарыла озо баштап эки јаш, онын кийининде база төртү тоголоныжа берди. Ол үшкүреле, ыйын токтодып, унчукпай жүре берди.

Ол мааладан алмар јаар өнгөлөп барды. Чалканчактын ортозында јадып алала, араай шымыранды:

— Егор таай, Семён таада! Слер тоормоштын алдынан тобракты колыгарла ойдыктай казыгар, мен дезе бу јанынан темир күрекле казарым.

Је тарыска чеденнинг ары јанында отуруп алган эжик каруулдаачы казак, кулагын бөрү чилеп сертейтип, табышты угуп ийди.

— Тур! — деп, ол кыйгырды. — Кем келип јат?

Гришка жүгүрди. Часовой мажыны бир, эки катап басты, је мылтык дезе от алышпайт.

Јааны жүгүрип келеле, арбанып баштады:

— Сен, аамай тагма, каруулда ненин учун мылтыгын октобой туруп јадын?

— Онызы төгүн! — деп, казак кыйгырып чыкты. — Јаңы ла төрт патронды салала, бежинчизин мылтыктын ичине сугуп, чактырмазын кайра тартып, белетеп койгон болгом.

— Патрондоры јок куру оксалгыш бу будыннын алдында јадыры ине.

Јааны оксалгышты алып алды. Бу өйдө база казактар једип келеле, бир јерге јуулыжып, сананып турдылар:

«Бу канайда мынайда боло берди не?»

Энези көзнөктин јанында ачынчылу ыйлап отурды. Кенетийин уакка уймалып, чачы семтейип калган Гришка бажын көзнөк јаар сукты.

— Сен кайдан келдин? — деп, энези сурады.

— Серенке бер!

— Не керек?

— Бер! — деп, Гришка катап ла некеп сурады, көзнөктин жаагынан бир жоробка серенкени алып алала, жүгүре берди.

Бойынын ойинде жүре берген. Сенектен казак кирип келеле, кайра көрөлө, сурады:

— Сен, өмеген, бу јаңы кемле куучындаштын?

— Тегин ле, бойымла куучындаштым — деп, Гришка учун коркый берген энези каруузын берди.

Казак кайкай береле, јаанын кычырды. Јааны кайкап, айтты:

— Казактар, керектер кайкамчылу!.. Улус бойы акту бойыла жуучындажып јат. Өлтүрүп салгандары јоголо берет. Октоп салган мылтыктар атпас болды.

Ол тушта казактар карануй көзнөктөр јаар тууразынан көрдилер. Кажызы ла сананды: «Бу мынан түнде бойыстын полжиго жууктап алза, байла, артык болор?»

Је бу өйдө карануйда мылтык адылды. От јарып, үзүк јок адыш башталды.

— Кызылдар!

— Курчап јадылар!

Казактар аттарына мингиледи, аттардын тибиртине көзнөктөр селендеже берди.

... Ончозы тымый берерде, Гришка бажын көзнөктөг чебер сугуп сурады:

— Кем де јок по, эне?

— Кем де јок, Гришка!

— Алмарды ачалык, эне!

— Эмеш сакып ал, Гришка. Нөкөрлөр бойлоры ачсындар.

— Кандый нөкөрлөр?

— Кызылдар! Кемдерди сакыган әдис!

— Эне, тышкары бир де кижии јок — деп, Гришка чырайын кубултып айтты. — Онызы мен мааланын ары јанында патрондордон чоғоло, үстүне өлөнгөн салала, серенкеден тудуп ийгем. Олор от алыжып, күзүрей берген!

Әнези бир де неме айтпады. Көзинин јажын арлады. Фонарь камызып ийди. Малта алып алды. Олор Гришкала әкү алмардын семогын оодорго бардылар.

ВАСИЛИЙ КРЮКОВ

ВАСИЛИЙ КРЮКОВ деп красноармеецтин адын шыркалайла, ак казактар ого јаба једижип клееткендер.

Ол патрондоры јок мылтыгын ла кылыжын чечип, туура таштайла, колмылтыгын койынына сугуп, чинези чыгып калган адын кайра бурыйла, казактарга удур барды.

Ол өйдөги јууда кызылдар мылтыгын јерге таштайтан јан јок болгон учун, казактар мындый немеге кайкажа бердилер... Онын учун олор Крюковты кылышла тургуза ла кезип өлтүргилебей, бу кижиге не керек болгонун ла ол неге

иженип турганын билгилеп аларга, эбиреде курчап ийдилер. Крюков кызыл чолмонду көгөлтирим папахазын чечеле, айтты:

— Мында начальник кем, ол бу папаха бөрүгимди капшай алзын.

Казактар бу папахада жажытту военный пакет бар деп шүүгилейле, начальнигин кычырып эжелдилер.

Же качан онызы жортып келеле, колын ичкери сунарда, Крюков колмылтыкты койынынан чыгара тартып, офицердин мандайына атты. Казактар Крюковты кылыштарыла кезип өлтүргилейле, онон ары жолдорун алып, жорто бердилер.

Кезик казактар Крюковты арбагылайт, кезиктери бойынын офицерин арбагылайт. Эмди олордын оортозында унчукпай жортып браадып, кызылдардын күчи кандый тыг деп, кунукчылду сананып та брааткан улус бар болгон.

МАРУСЯ

ПИОН састы кечип чыгала, красноармеецтин кийимин кийип алала, жолго чыгып келди.

Кызычак арыштын аразынан чечектер үзүп турган. Ол ого жууктап барала, бир тудам эдип үзүп алган чечектеринин саптарын түнгөйлөштүрө кезип ийерге, бычак сурады.

Кызычакка ол бычакты берип, онын ады кем болгонын сурап угуп алып, советский жерде улуска жадарга жакшы болгонын угуп алала, каткырып, сүүнчилү кожондор кожондоп баштады.

— Сен мени билбей жадын ба? — деп, кызычак кайкап калган сурады. — Мен Маруся, лейтенант Егоровтын кызы. Бу чечекти мен адама апарып берерим.

Ол чечектерин түзеде чебер жазады, онын көстөринин жажы мөлтүреже берди.

Шпион бычагын карманына сугала, бир де сөс айтпай, онон ары барды.

Заставада Маруся мынайда айтты:

— Мен красноармеецке жолуккам. Менин адым кем болгонын айдып бергем, кайкамчылу ла дегени, ол каткырып, кожон кожондогон.

Ол тушта командир чырайын соодып, дежурныйды кычырала, бу «сүүнчилү» кижинин кийининче отряд ийзин деп жакару берди.

Мылтык-жепселдү атту черүчилер мангла жүре бердилер. Маруся дезе бийик жаратка чыгып барала, бойынын чечегин граннын жанында болгон кечеги адышта өлтүрткен адазынын жууган сөөгинин үстүнө салып койды.

ЈУУ-ЧАК ЛА БАЛДАР

РОНТ жаар баратан жолдо темир жолдын тылдагы станциязы. Водонапорный башня¹. Түс, карган эки терек. Койу карганаларга курчаткан, кирпичтен эткен жабыс вокзал.

Јуучылдардын эшелоны токтой түшти. Колдорында тозокту бу журттын эки уулчагы вагонго жүгүрип келди.

— Бороноттын баазы канча? — деп, лейтенант Мартынов сурайт.

— Слерден акча албай жадыс, нөкөр командир, — деп, уулчактардын жааны каруузын берди.

Уулчак кериктенбей боронотты стаканга чога салып турганынан улам боронот шпалдардын ортозындагы изү тобракка төгүлет. Салып берзин деп тудуп турган котелокко ол боронотту стаканын көнжөрип ийеле, бажын өрө канкайтып, ыраакта күүлешти тындап, жарлайт:

— «Хенкель²» күүлөп жат... Ух!.. Ух!.. Токтой берт. Слер коркыбагар, нөкөр лейтенант, туку бистин истребительдер³ учуп браадылар. Мында немецтерге тенгериле де өдөргө жер жок.

Ол тозогын колына алала, оноң ары жүгүрди. Вагоннын жанында жети жашту, будында өдүк жок, ак чачту карындажы арткан. Ол ыраакта адып турган зениткалардын табыжын ажарулу угуп, жартайт:

— Угуп тураар ба! Туку анда жызырада адып жат.

Уулчактын айтканы лейтенант Мартыновты јилбиркетти.

¹ Водонапорный башня — суу соордыратан башня.

² «Хенкель» — немецкий самолёттын ады.

³ Истребительдер — түргөн учушту жуучыл самолёттор.

Ол полго отурып, будын вагоннын эжигинен салактада чыгарып алала, боронотторын жип, сурайт:

— Гм! Уулчак, ол жууда улус нени эдип жат?

— Адып жат, мылтыкты эмезе пушканы шыкайла, адып ийет! — деп, уулчагаш жартады. — Божогоны ла ол.

— Онызы не дегени?

— Не дедер бе? — деп, уулчак өөркөп айтты. — Мажыны кайра араай тартала, божодып ийзе, өлгөни ле ол.

— Кем өлөр, мен бе? — Мартынов, чырайы кубулбай да, бойынын төжине сабарыла түртөт.

— Жок! — деп, уулчак командирдин ондобой турганына кайкап, өөркөп кыйгырат. — Кандый да тонокчылдар келеле, сарайлардын ла турачактардын үстүне бомбалар таштайт. Туку анда жаанакты өлтүрөле, эки уйды туш-башка үзе тарткан. Бу слер колмылтыкту, бойыгар дезе канайда жуулажатынын билбей жадыгар — деп, ол каткырып, лейтенантты уйалтты.

Лейтенант Мартынов унчукпайт. Оны айландыра турган командирлер каткырыжат.

Паровозтын кыйгызы угулды.

Ары-бери боронот алып жүргөн уулчак чугулданган карындажын колынан жединип, турган жеринен кыймыктаган вагондор жаар базып, ого чөйө айдып жартайт:

— Олор билер! Олор кокурлап жат! Олор андый улус ине... сүүнчилү, жалтанбас, жардак! Поезд атанып жадарда, меге бир командир бир стакан боронот учун үч салковойдын чаазын акчазын берген. Мен вагонды ээчий жүгүргөм ле жүгүргөм. Андый да болзо, же акчаны вагон жаар сугуп ийгем.

— Бот!.. — уулчак бу керекти жарадып, бажын кекиди. — Сеге не! Ол оныла жууда квас эмезе ситро садып ичсин.

— Бу сенин тегинди! — деп, жаан уулчак базыдын мен дедип, вагонго тендежип, айтты. — Жууда оны ичип жат па? Сен меге тыг жапшынбазан! Бажынды буландатпа! Ол бистин истребитель — «И-16», немецтердийи дезе чөйө, үзүктөлип күүлеп жат. Жуу-чак экинчи айга чыгара өдүп жат, сен дезе бистин самолётторды таныбай жадын.

Жуу-согуш өдүп турган жер. Күнчыгыш жаар токуналу одорлорго брааткан колхозтын үүр малына машина жол берип, токтой түшти.

Кабинанын тепкижине он беш жаш кирелү уулчак секирип чыкты. Ол нени де сурайт. Уйлар мөөрөжип, көдүрилген тоозыннын ортодо узун камчы тарсылдайт. Мотор таркырап, мандайыла радиаторго сүзүп албаганча, жолдон туура чыкпас, аайланбас уйды айдап, шофёр машинанын сигналын

чугулду берет. Уулчакка не керек? Биске јарт эмес. Калаш? Акча?

Онын кийининде кенетийин јарталат:

— Блар, эки патрон берзеер.

— Патрондор сего не керек?

— Тегин ле... кереес эдип.

— Кереес эдип патрондор бербей јат.

Ого гранаттын үстүндеги үйттү кабыгын ла огын чыгара адып койгон јалтыркай патрон бердим.

Уулчактын эриндери тартылыжат:

— Онон кандый туза?

— Ээ, көөркий! Сего тузалу болгодый кереес керек пе? Айса болзо, сего бу јажыл болуштопты эмезе јымыртка кеберлү кара гранатты беретен бе? Айса болзо, сего машинанын сүүртеп апараткан, танктар адатан туку јаан эмес пушканы колбудан алып беретен бе? Машинага кирип, төгүндөбей, бастыразын чике айт.

Учына јетире чыгара айтпай турган куучын башталды, је онызы биске тегин де јарт.

Койу агаш эбиреде курчады, јолды кечире терен јуукалар јатты, суулардын јараттарында кулузынду јиткек састар чөйилип барган. Адалар, таайлар ла јаан карындаштар партизан болорго баргылайт. Је ол эмди тура кичинек, андый да болзо эпчил, јалтанбас. Ол эбиреде төртөн километр јердеги кичинек кобыларды ла калганчы орук јолдорды бастыразын билер.

Ого бүтпес болор деп коркып, ол клеёнкага орогон комсомольский биледин койынынан чыгарып берди. Онон артык көп неме айтпай, јарылып тоозындаган эриндерин јалап, ол токунабай сакыйт.

Мен онын көзи јаар көрүп турум. Оку оксалгышты мен онын изү колына салдым. Бу оксалгыш — менин мылтыгымнан. Оны меге бичип салган. Бу беш патроннон чыгара аткан октор барар јерине чике једерине мен алаңзыбай турум.

— Сенин адын кем?

— Яков.

— Уксан да, Яков, сенде мылтык јок болзо, патрондор сего не керек? Сен не, куру кринкеден адарга турун ба?

... Кош тартар машина ичкерледи. Яков тепкиштен тўжүре секиреле, аайы-јок нени де сүүнчилү кыйгырат. Ол каткырып, мени ээчий сабарыла јарты јок кезедет. Онын јанында айланыжып турган уйдын мурдына јудруктайла, кодүрилген тоозында көрүнбей барды.

Ой, јок! Бу уулчак оксалгышты куру кринкеге салбас.

...Балдар! Олордын он мундар тоолуларына жуу-чактын шыразы база тыг ла једишкен, ненинг учун дезе амыр јаткан городтын үстүне таштаган фашисттердин бомбазы јаан да улусты, кичинек те балдарды өлтүрөт. Ада-Төрөл учун өдүп турган жуу-чак оок уулчактарды ла кызычактарды јаан да улустан көп санааркадат.

Олор Информбюронын јетирүзин калганчы точкага јетире ајарулу угуп, ат-нерелү керектерди ундыбаска албаданып, геройлордын ады-јолдорын бичип аладылар.

Олор фронтко бараткан эшелон черүлерди учы-куйузы јогынан күүнзеп үйдешкилеп, фронттон шыркалу јангандарды учы-куйузы јок сүүнгилеп уткыйдылар.

Мен бистин балдарды терен тылда, жуу өдүп турган чочыдулу јерлерде ле керек дезе адыш өдүп турган јерде көргөм. Олор кайда ла иштеерге кичеенгилеп, керек дезе аттучуулу да керектер эдерге белен болгондорын көргөм.

Жуу-согуштын алдында бир суучактын јанында бу жуукта мен бир уулчакка јолуккам.

Ол табылбай калган уйды бедреп тура, јолын кыскартарга сууны эжинип кечеле, кенетийин немецтер турган јерге кирип барган. Картаны көрүп, нени де узак куучындажып турган фашисттердин командирлеринен ол үч ле алтам ыраагында, јыраанын ортозында, јажынып алган отурган.

Ол биске једип келеле, нени көргөнин бастыразын куучындап берген.

Мен оног сурагам:

— Акыр! Олордын јаандары нени айтканын сен уккан инен, онызы биске сүрекей керектү.

Уулчак кайкады:

— Нөкөр командир, олор немецкий тилле куучындашкан ине!

— Турецкий тилле куучындашпаганын билерим. Сен канча класс божоткон? Тогус па? Сен куучынан нени-нени биллип алар учурлу болгон!

Ол колыла кунукчылду ла өөркөп јангып айтты.

— Эх, нөкөр командир! Мен бу тушташ керегинде ажындыра билген болзом...

Жылдар өдөр. Слер чыдап јаанай беререеер. Ол тушта јаан амыр иштин кийининде амыраар өйдө, качан да Ада-Төрөлтө коркудулу күндер болордо, слер тегин баспай, колды бош салып отурбай, кижини күүнни јок фашизмге удур тартыжууда бойыгардын орооноорго, кем кижини күчи јеткенче ле болуш јетиргенигерди сүүнип эске алынарыгар.

ТЫКТЫН мизиндий чичке, түп-түс темир күр сууны кечире жадыры. Онын үстүндө, бийикте, суу ла теңгеринин ортозында, кажы ла жирме-одус алтамнын ба-

жында бистин каруулчыктар тургулайт.

Суунын он жарадын жакалай кулузыннын ары жанында, күрге табару болбозын деп, сакып жаткан бир батальон пехотинецтер жажынган, кайда жажынганын жангыс ла састын кушкаштары ла узун бутту турналар билер. Экинчи жарадында жыраалардын ортозында артиллеристтер-зенитчиктер.

Күрдин үстүле жуу-согуш өдүп турган жер жаар черүчилер, мылтык, ок-тары апараткан машиналар токтоду жогынан өткүлөйт. Городтогы базарга бараткан колхозчылардын жойузы да, аттузы да база бу күрле өткүлөйт.

Сууда немецтердин «хейнкельдери» таштаган бомбадан өлгөн балыктарды жууп турган кемелү балыкчылар ары-бери жүскүлөйт.

Осколка тийеле, өлгөн бужаны будынан буула сүүртеп алган кичинек трактор кумакту келтен төнгичекле терен жол артызып клееткен.

Сыранай ла оспого жидирткендий, бомбанын оодыктарыла ойдыктай адып койгон, жабынчызы жантийган, каруулчыктар отуратан турага пехотинецтердин батальонынаг связной¹ красноармеец Ефимкин Фёдор једип келди. Ол кыйгак өлөңдөрлө, житкек сасла чике кечип келген. Онын учун кийими курына јетире үлүш, гимнастёрказы ла пилотказы күнге оноло, кургак тобракла бүркелип калган. Ефимкин кызыл кайыш курына гранаттарды сүрекей көп илип алган, онын учун түрген бурылганда, олар салбандажат.

Ол ойо тежилип, балбарылган котелогын шиндеп көрүп отурган старшина Дворниковтын јанына тура түжүп, јакшылажала, сурайт:

— Нөкөр старшина, служба аайынча эмес сурак сураарга јөп беригер. Јарым тонна фугасный бомбанын оодыктары тийеле, балбарылган котелок јарылып, керек дезе жүзүн-базын ойылып та јат, оны күрди ажыра суу жаар мергедеп ийерге јараар. Је слер, нөкөр старшина, ол јаткан өрүп эткен

¹ Связной — жуучыл бөлүктердин ортозында тил јетирер кижии.

105501

корзинаны меге бир—эки частын туркунына беретен болзоор, мен кайра барала, слерге чанкыр будукла будыган трофейный жагы котелок экелип берерим деп сөзим берип жадым.

Старшина Дворников кайра бурылды:

— Корзина сеге не керек?

— Онызын айдып болбозым, нөкөр старшина: военный жажыт.

— Корзинаны бербезим — деп, старшина айтты. — Слер бистен таар апарала, ойто экелип бербегенеер.

— Таарды слерге экелип берерге белетенип алган болгом, нөкөр старшина. Же бу ла ойдө мындый неме боло берген: бистин улус олжого үч немецти тудуп алган, олордын сумкаларында тоноп алган төрт пачка көзөр, эр кижинин ле үй кижинин эки шалмары, коларткыш, кофталар, какао ло одеялонын алдына жайатан кырын кружевала көктөгөн бөс. Какаодон өскө немелерди слердин таарга салала, кере өдип дивизиянын штабына аткарып ийгенис, оноң закон аайынча некеп аларга жараар.

— Сен мени төгүндебе — деп, старшина күлүмзиренип айтты.—Бу мындый көп гранаттарды сен курынга не илип алган? Меге айтсан, мында сеге — арсенал, цейхгауз¹ па?

— Кече кайуга барып жүргем, нөкөр старшина, алтузын таштагам, керек десе экүзи жетпей калган. Менин карманымда болчок эки гранат база бар. Түнде кайуга жүрерге сүрекей жакшы неме: оды жарык, табыжы жаан; өлбөгөн фашист коркыганынан жүүле берер. Корзинаны берзеер, нөкөр старшина. Меге сүрекей керектү! Оноң башка менин сананып алган немем үзүлип жат.

— Кандый санаа? — деп, старшина ондобойт. — Сен, на-
жы, калырай бердин ошкош.

Старшина Ефимкин жаар көрөт.

Ох, сумелү ле омок! Же бу уул күлүк ле. Ол жаантайын ла үлүш эмезе саржуга уймалып калган түс ийиндерин, жалакай күлүмзиренгенин, канайда турганын, махоркадан папиросты эптү тын ороп турганын көрүп ийеле, тургуза ла айдарын: «Бу жуучыл уул».

— Ал — деп, старшина айтты, — бисти бомбалап жат, слер десе сууда балыктап жадыгар деп, слердин лейтенантка айдып бар, оноң бистин үлүге мүн кайнадарга биске балык берип ийзин деп сура.

— База нени айдарын! Кандый да балык учун мен лейтенантты шакпырадатам ба? — деп, Ефимкин корзинканы колына түрген алып, айтты. — Слерди бүгүн база ла бомба-

¹ Цейхгауз — мылтык-жепсел салатан тура.

лаар болор, мен энгирде пропуск¹ аларга келзем, слерге бир корзина балык экелип берерим. Слердин каруулдап турган кўр жаан учурлу, нөкөр старшина, — деп, Ефимкин ўшкүрип кожуп айтты. — Бисте не — өлөң, канавалар, жер, жыраалар. Слер десе ак-жарыктын алдында туруп жадыгар.

Ефимкин корзинканы колына алала, курындагы ўсти тоозындалган гранаттарды калырадып, оны ээчий унчукпай, көзиле үйдежип турган часовойлордын жаныла өдүп, кўрди кечип браатты.

Ол олордын көп сабазынын өбөкөлөрүн билер. Бу Нестеренко, Курбатов. Жыпшык көзин сыжкыйтып алган туркмен Бекетов унчукпазынан туру. Оны озо баштап кайучы эткендер. Тўнде ол агаштын аразында астыгала, манзаарганына аза берген. Экинчи катап андый ок учурал болгон. Оны коркунчак деп бодогондор. Командирлер оны каруузына тургузарга санангандар. Не болгонын комиссар тўрген билип ийген. Бекетов Туркмениянын учы-куйузы жок ээн чөлдөринде жадып өскөн. Агаштарды ол качан да көрбөгөн, онын учун жердин аайын коомой билип турган. Эмди ол сыраңай ла каруулу жерде туруп жат. Суудан одус метр бийикте! Сыраңай ла кўрдин ортозында. Фашисттердин самолёттору үч неделенин туркунына калаптанып, жастыра бомбалап турган жерде.

Ефимкинге бу часовойдын токуналу, жалтанбас кебери жарайт. Ол туркмен тилле жарагадый неме айдарга сананган, же орус тилден ле кайуда жүрзе, керектү немецкий «халыт» (тур), «хенде хох» (колын өрө жөдүр), «вафэн хинлэгэн» (мылтыгынды ташта) деген сөстөрдөн өскө Ефимкин нени де ондобой жат. Онын учун тилле тарсылдадып, көзиле имдеп, алакандарын чабыштырып ийеле, туркменди аланзылу артызып, кичинек кызыкчакты колына алып, корзинага отургузала, күлүмзиренип турган часовойлорды коштой оны жайкап, кўрдин учына чыкканча апарат.

Анда баланы энезинин колына береле, бойы десе эбиреде аыктайла, кажаттын алдындагы сас жаар түшти.

Ефимкинди ээчий бинокльло көрүп турган старшина Дворниковко Ефимкиннин военный жажыды ла сананган санаазы эмди жарт. Эртен тура снарядла сливалу абраны оодо аткан. Черүчилер жолой браадала, кезиктерин жууп алгандар, же кезиги артып калган, Ефимкин бойынын нөкөрлөрине ле командирлерге апарып берерге олорды корзинага жууп жат. Старшина кайра көрди. Эбиреде телкем жер ле амыр-тым. Андый да болзо, межеликтердин ары жанында кайда да жуу-чак

---

¹ Пропуск — каруулчыктарга көргүзип, олордын жанынан өдөтөн бичик.

өдүп, үзүлтүш-жарылыш угулат, же ол ыраакта, онын учун күрдеги улуска чочыду жок.

Старшина балбарылып, тежилип калган котелок жаар база катап көрөлө, оны күрди ажыра суу жаар мергедеди.

Котелок тымык жылу сууга барып түшкенче, кижинин куйказын көдүргедий сирена үзүктелте угулат, күрдин бир учынан база бир учына чочыдулу кыйгы угулат: «Кей!»

Күрдеги машиналар, абралу аттар сүрекей түргөн мантап, улус жүгүрүшкилейт. Олор чогу урган тобрактын алдына канавага жажынгылап, бүктеги обоолор жаар барып, жерле жылып, жыраанын ортозына жажынадылар.

Бир, эки, үч минут! Жалтырап турган кылыштый, суунун үстүндө унчукпай чөйлип калган, түп-түс коркушту темир күр бу туру. Бистин улу Советский орооннын бастыра военный жолдорунда, койу агаштардын ортозында, бийик кырларда, журттарда, жаан городтордо, параталардын толуктарында ла жолдордын белтиринде турган жалтанбас эркиндү каруулчыктарга мак. Патрондор, снарядтар коштогон поездтер кечире мантап, тоозына уймалган, калганчы жуу-согушка бараткан эркиндү черүчилер базып өткөн күрлерде турган часовойлорго анчадала жаан мак.

Ол күр узун темирдин үстүндө туруп жат, онын үстүндө моторлор күүлежип, өлүм белетеп турган ачык тегери. Онын будынын алдында чакпындалып агып турган сууга жетире одус метр куру жер. Чакпындарда самолёттордон таштаган бомбалар күүлегилейт, тегериде зениткалардан аткан снарядтар жарылып, кызыган оодыктар самолёттын кере тын тарткан канадына кыжырада тийип, кыйа-теге учкулайт.

Эки алтам он жаны жаар, эки алтам сол жаны жаар.

Часовойдын базатан жери бу ла.

Жараттагы пехота унчукпай, жуу-согуш канайда өдүп турганын ажарулу көргүлейт.

Же кырдагы зенитчиктер изү тартышта. Кырдагы жуучылар күрди канча ла бар күчиле, жаан от-жалбыжыла корып жадылар.

«Мессершмиттер»¹ чөйө күүлегилейт. Бомбардировщиктер уур күүлегилейт. Олор күрге үүрле келгилейт. Одус—төртөн кире бар. Бомбаларын таштаарга өзчий-деечий туруп ийдилер. Олорго төмөн жабызап келеле, күрдин сыранай ла ортозына, уур касказын мандайына кептей кийип алган, унчукпай темирге жолонө турган часовой Бекетов жаар, бомбаларын эмди ле токтодып болбой, ычкынып ийер деп билдирет. Же кыр тегери жаар от-жалбышту снарядтар ийет.

Оштунин бир самолёды бир жаны жаар жайканала, секи-

¹ «Мессершмиттер» — немецкий самолёттор.

рип, ары-бери кыйбындап, сан төмөн, бүк жаар уур барды, анда оны пехота тургузып алган пулемёттон аткылады.

Бу ла өйдө коштой учуп брааткан самолёт бомбазын таштаарга сан төмөн жабызап, коркыган бойынча оны өйинег озо мендеп таштайла, уча берди.

Бомбалар, сырангай ла мөндүр жагандый, сууга, ку-макка, саска түшкүлөйт, ненин учун дезе самолёттор учуп клееткен аайын (стройын) жылыткан.

Жарык жарыдып турган ондор тоолу «зажигалкалар» күрдин үстүнө түшкүлөйт, же часовойлор өрт өчүрөтөн улусты сакыбай, уур өдүгиле, мылтыктын кындагыла оморды күрдөн суу жаар ийдип таштагылайт.

Бу ла өйдө једип келген «ястребокторго» сүрдүрип брааткап өштүнүн самолётторы аайы-бажы јок качкылайт.

Связисттер кейдин толкузына үзүлгөн эмикти јазаганча, күр каруудан турган часовойлордын начальниги лейтенант Меркулов телефонло штабка бомбалаш канайда божогонун јетиргенче, көп-көп улус көзин күннен алаканла бөктөп алган эми күр жаар ајарулу көрүп јат.

Өштү недеде туркунына күр турган јерге самолётло јети јүс табару эдип, беш мунган ажыра бомба таштаган.

Узак, чылазынду минуттар өдөт, беш, онон кенетийин...

Үстүнөн төмөн, туралардын жабынчыларынан, көзнөктөрдөн, агаштардан, чедендерден сүүнчилү үндер угулат:

— Барып јадылар!

— Бистийи барып јат.

Күрди кечире бистин машиналар көндүгип барып турганын бу улус көрүп ийген.

— Анайдарда, јалтанар неме јок!

Красноармеецтердин јанында турган старшина Дворниковко связной јууктап келди. Ол старшинага темир јангы котелок берет. Немецтердин бомбаларынан өлтөн балыкту корзинаны јерге тургузып, ајдат:

— Јакшылар ба! Бастырагар тирү бе?

Ого каруузын, бирүзи база бирүзинин эрмегине кирижилп, бердилер:

— Акимов шыркаткан. Емельянов бомбаны ийдип турала, сопогын күйдүрип, будын өртөп алган.

Старшина корзинаны колына алала, Ефимкинди тура јаар эчидип апарды, лейтенанттан түнге пропуск алды.

Чого урган тобрактын алдына түжерден озо омор эбиреде ајктагылайт. Күрдин кыйа-теје салган агаштары өткүре, көзнөктөн јарыткандый, ай јарыдат.

Ыраакта чанкыр ракета кейде јарыйла, тенгериле араай јылат.

Сол жанындагы кичинекей деремнеден кожон угулат. Эй, кожон. Мында адыш, күркүрештин кийининде кыстар тын үнденип кожондогылайт.

Ефимкин старшинаны женинен тутты.

— Слердин каруулдап турган күр жаан учурлу, нөкөр старшина! — деп, ол база ла катап айдат. — Түште эбиреде бирме километр жер көрүнөт, түндө — он километр жердеги табыш бастыразы угулып жат.

КЕЧҮНИН ЖАНЫНДА

БИСТИН батальон журтка кирип клееткен.

Походный колоннанын көдүргөн тоозыны, жарылган снарядтардан чачылышкан кумак, немецтер өртөгөн туралардын кубалы кукурузанын адырманду жалбырактарын ла үспеген быжып калган вишняларды калың бүркеп салган.

Бистин келерибисти сакыбаган немецтердин батареязы алдында клееткен колонна жаар төгнүн бажынаг мендеп, зажигательный снарядтарла адып баштады.

От жыландар шыркыражып, коштой учуштылар.

Бу ла өйдө колхозтын куру сарайынын салам жабынчызы өчөмүк жалбышла күнге жаркындалып чыкты.

Полктогы комсомолдордун качызы Цолак Купалян жерге жаба жадардан озо, ончозы жуу-согуштын алдында тургускан ээжи аайынча өдүп туру ба деп, комбат кайда болгонун көрүп аларга эбиреде аяктайды.

Батальоннын командири старший лейтенант Прудников коштой туранын толугында турган. Адынаг түже калып, тискинди ординарецке таштайла, төртинчи ротага жуучыл рубежти алзын, бежинчиге — төртинчи ротага болуш эдил өштүни атсын, алтынчыга — бойынын жанын тынгыдып, бежинчиге жуук турзын деп жакару берип турган.

Онон ары кайучыларга, пулемётчиктерге, миномётчиктерге, связисттердин взводына, артиллериянын связисттерине жакарып турган.

Төртинчи ле бежинчи рота ичкерледи.

Бастыразы барган — жартап айтса, буудайдын, гречиханын ортозыла бажыла кумак, жүзиле өлөң жаар, жерле, торфту чыкту сасла жылып брааткандар.

Адыш-күүлөш тыгып жат.

Оштүний миномёттору аткылайт, туралар күүлейт, улус көрүнбейт. Онын учун озо баштап бу жүзүн-башка үндү, сыгырышту адыш-күүлөштин ортодо бир де аай жок, жок то болор учурлу деп билдирет.

Бу жуу-согушта көскө көрүнбес качан да бузулбас ээжи бар болгоны удабай көрүңе берди.

Кобыда миномёттор бойларынын уур кошторын чогууп, адып баштадылар.

Межеликтен картошко отургузып салган жалаңла комсомолец Сергиенко бир жанынан база бир жанына анданып, телефоннын эмигин тартып жат. Ёжко бүдүштөш радист кичине станциязын койу жыраалу жиилектин төзине тургузат.

Кенетийин — бу-бух! — жастыра тургускан. Күүдүрүп ала-ла, жүзүн чырчыйтып, кайырчакты канавага апарала, наушникти кулагына илип, нени де толгоп, жазайт.

Төртүнчи рота рубежке кирип барды. Бу учындагы тура. Уч минут озо мында оштү болгон. Мендеп, кут жок кача бергендер. Эмди де төмөн, жыраалардын ортозында, оштүний солдаттары жүгүрүшкилейт. Бир, эки, үч... он беш... төртөн! Андый эмес! Төртөн эмес.

Сууга өдүп калган пулемётчик пулемётты турган жеринен тартала, «максимнин» маажызына базып ийерде, тоо тургузала кубула берди.

Тура. Жастык, полдо түк төжөк. Мында олар уйуктагандар. Стол. Столдын үстүндө тарелкалар, калбактар, сүдин төгүп койгон кринке. Мында олар тыгынгандар.

Какпагын кайра ачып койгон кайырчак, болчоктогон кийим. Пөтүктөрлө чололоп, көктөп салган коларткыш. Баланын пыймазы, мында олар тоногондор.

Кайырчактын үстүндө фашисттердин темдегин стенинин талортозына жетире кара көмүрлө журап салган.

Туранын тым турган стенилери адыш-үзүлүштөн улам тондолып селендежет.

Жуу-согуш өткөнчө лө. Батальоннын штабынын начальниги Шульгин буудайдын ортозыла неге де жүрексиреп түргөн базып клеетти.

Кенетийин ол отура түшти. Онон өрө тура коноло, бойынын буды жаар нени де ондобой көрөт. Буды бүдүн, же сапогынын кончы бомбанын оодыктарына кезилип калган.

— Комбат кайда? Прудниковты көрбөдөөр бө? Ол бу жуукта ла анда болгон, — деп, ол сурулап айдат.

«Анда», төгнниг ары јанында, бу јаны ла командный пункт болгон сарайга мина тийеле, оодылып-чачылыжала, күйе берген, эбиреде турган мажакту койу буудайды от алып ийген.

Штабтыг начальнигинин чырайынаг бойынын комбады учун чочып турганы көрүнөт.

Бу бастыра дивизиянын сырангай ла артык полкынын эн артык, јалтанбас комбады.

Атакала коркыдып, фашисттер музыканы кижинин куйказы јимирегедий эдип ойноп баштагылаарда, полктын командиринин «бу не атазы?» деген суракка эмеш ачык эриндерин кымынып, «ол каруузын каткырып берген эди:

— Нөкөр командир, кизи јалтангадый неме јок, музыка башталып јат. Эмди ле мен пулемётло койрык-тейрик неме бичип берерим.

Кенетийин ыштын ары јанынаг биноклин мойынына илип, каптыргазында «ТТ» колмылтыкту комбат шырка да јок бүдүн чыгып келди.

Онын келгенине сүүндилер. Ол жерегинде сурак болгондо, ол каруузын бербей, јакару берет:

— Ичкерлебей, тыгыдынар керек. Мында өштүнин күчи көп. Меге артиллериянын улузын телефонло куучындажарга алдырыгар. Роталардын бастыра командирлери јерге јакшы казынып кирип алзын.

Јенгестү јаланнын үстүле Сергиенко эмикти катап ла тартат. Ол јыгылды, је шыркалатпаган. Ол арыган. Ол чыкту јенгестин үстүне јүзиле көнкөрө јадып алган, терег тынып јат. Ол бажын бурып көрзө, онын эрдинин алдында ла мина ойгон ородо, аяактын түбине јуулгандый, бир эмеш суу јуулып калтыр.

Ол бажын салактадып, сууны ачаптанып ичип, онын кийининде күренг торфло уймалган јүзин өрө көдүреле, эмигин јүктенгенче оног ары јылды.

Бир канча минуттын бажында полкло куучындажарга колбу белен. Јакару келди:

«Кыйалта јогынаг барыгар...»

Кенетийин јакару үзүле берди. Комбат Купалян јаар көрөт: кайдаар баратан?

Јуу-согуш сол јаныбыста ла ичкери алдыбыста өдүп јат. Јолдордын ортозында турган город учун јаан јуу-согуш өдүп јат. Јакару, айса болзо, «күчи артык өштүлерге удурат эмди ле атакага барзын» деген болотон бо?

Андый болзо, командирлерди алдына божодор. Коммунисттерди ле комсомолецтерди база алдына божодор. Улустын күүн-табын бир јудрукка јууула, ичкерлеер.

Комбат калганчы жакаруларын берет...

Кенетийин телефон ойто ло иштей берди. «Јуу-согуш болуп турган јерден эмди ле кыйалта јогынан барыгар, сууны чөнүп кечеле, 165 номерлү төстөккө тынгыдынып алзын» — деген жакару болгон эмитир. Связист-красноармеецтин суу ичер күүни келди. Ол деремненинг учындагы турага кирди.

Ол оодылып-чачылышкан неме көрөт.

Стенеде крест көрди.

Ол оноор түкүрди.

Көмүрле кырала, бойынын красноармейский чолмонын түрген јурады.

Батальон кечүнин јанында јуулып келди.

Јаратта палаткаларда оларды кечирерин сакып турган шыркалу улус јадыры. Олордын бирүзи көзин ачат. Ол көрүп, күүлеш тыгып турганын угуп, сурайт:

— Нөкөрлөр, слер мени кечиререер бе?

— Кару најы, онызы сенинг јүрүминг аргадаарга өштүге јерден өрө турарга да бербей, калганчы минутка јетире табышка кулактары тунган миномётчиктер аткылайт.

— Угуп јадын ба? Онызы сени сууны амыр кечип алзын деп, тогус километр јерден төс командованиенинг артыкта турган полкы бойынын батареязынан өштүни божотпоско адып баштаган. Бис сууны амырынан кече берерис. Тагкылаарын ба? Јок! Андый болзо, эмди тура көзинди јумуп алып, унчукпай јат. Сен јазыларын, өштүнин өлүмин, албатынын магын ла бойыннын магынды көрөринг.

ИЧКЕРИ АЛДЫНДА

К

АРЧЫЙ-ТЕРЧИЙ јостордон тынгыдып эткен баррикаданын јанында турган милиционер эбиреде өштүге курчаткан городтон чыгатын менинг пропускамды шиндеп көрди.

Ичкири линияга машинала эмезе абралу атла једип барар деп ол мени јөптөгөн, је мен мойноп ийгем. Күн аяс, баратан јер ыраак эмес болгон.

Ого үзеери, төг јерлерде машиналарды кезикте минала адып туратандар. Је сок јангыс кижиге мина чыгымдаарга туза јок. Канайып-канайып не-не боло берзе, јойу брааткан кижиге јолдын јанындагы канавага јада берерге јараар.

Мен көзнөктөрин кадап, параталарын јаап койгон, улус

јатпай жүргүлөй берген журу турачактардын јанынча браат-тым. Тымык болгон. Јаңыс ла таркырууш таркырап турганы угулып, торологон кискелер боро кушкаштарды андап жүргени көрүнип турды.

Јаңмырга јундурткан сары кумақту, бомбалардан коруланатан оролор јаткан садты мен өткүре базаып, кајуга чыгып барала, јердин үстүлө тарткан эмикке будымла табаргам. Баратан јердин аайын келиштире бодоп алала, меге улус керек болгон учун, эмикти коштой чике ууландым.

Кенетийин адыш-күзүрөш угулды. Ол сырагай ла менин болот каска бөрүгимнин үстүнде күзүрегендий билдирди. Мен орочок јаар түрген калыдым, ајарып көрзөм, ойдыгынан бажын чыгарып койгон стволы јаан пушка турган дзот¹ көрүнди.

Мен дзотко киреле, эзендежип, старший сержанттан онын улузы өмди нени эдип турганын сурадым.

Каруузын јандырадан озо, сержант менин пропускамды ла документтеримди шиндеп көргөни јарт. Москванын улузы канайда јатканын сураган. Менин сурагымнын каруузын жаңыс ла онын кийининде берерге белен болгон.

Је бу ла өйдө он јанында ыраакта адыш-күзүрөштин тоозы көптөй берди. Телефонист коштой турган дзоттон телефон ажыра тын үнденип сурап турган:

— Сенде не? Тыг айт, Сен ненин учун мындый араай айдып јадын? Ах, сенин јанында миналар јарылып турган туру не! Сен тын үнденип айтсан, олор жоркый берер болор деп сананып јадын ба?

Дзоттогы чочып, табыштанбай отура берген улус андый сөстөрдөн күлүмзирениже берди. Онын кийининде кезем команда угуларда, бистин пушка жүркүрөй берди.

Коштой дзоттор ого болужып база аттылар. Оштүлөр удур адып тургандар. Олор «205» снарядла, ыраак учатан миналарла аткандар.

Миналар. Олор керегинде көп бичигендер. Олор огурып, улуп, күүлөп, козурыктап јат деп бичигендер. Јок! Учуп келеткенде, онын табыжы чичке ле кунукчылду, јарылыжы кыска ла табышту. Табыжы дезе, болгобос јанынан уур сопокло куйругына бастырып ийген киске маарагандый, угулат. Темир сабактарла каптырган јоон-јоон тоормоштордон салын өткен потолок селендейт. Тежиктер өткүре ийинге, јаканын үстүне кургак тобрак төгүлет. Телефонист гречихадан кайнаткан кашазын каскала мендеп бөктөйлө, кыйгырат:

---

¹ Дзот — агаштан ла јерден јуулажарга келиштире бек эдип јазаган јер.

— Он јаны јаар, ноль јирме, беш снарядла, эмди чике тийип јат!

Беш минуттыг бажында удур-тедир адыш-күзүреш, кезип ийгендий, токтой берди.

Ончолорынын ла көстөри јалтырап, мандайлары терлеп, сууны фляжкалардын оозынан ичкилейт. Телефонист кайда не болгонын коштой дзоттон сурайт.

Јарты чыгат: бирүзининг суулу багын кейдин толкузы антарган; экинчизининг полкло куучындажатаран эмигин үскөн, үчинчизининг кереги коомой: амбразураны өдүп, орудиенин куйагын темир оодыктарла ойо адала, батареядагы эн ле артык шыкаачынын ийинин шыркалаган, бисте эбиреде јаан оролор, кичинек орочоктор казылган, красноармеец Коноплевтыг күнге кургадарга агаштыг төзине илип койгон сопогын туш-башка үзеле, булуттын ары јанына учурып апарган болгодый.

— Сен шахтер эмес, каргаа — деп, бүдүн арткан сопогы јаар нени де сананып, нени де ондобой көрүп отурган красноармеец Коноплевы, сержант каарып айдат. — Эмди јуунын өйи. Сеге буучактан алала, сопокко јетире, колбу өдип, тартып койор керек болгон. Ол тушта не-не боло берзе, буучактан тартып ийзен, бүдүн артып калар. Эмди сен неге бүдүштеш. Экинчизинде, сол будында сопокту красноармеец јуучыл эмес. Сен сопогынды колынга тудунып алала, үзе адып койгонын көргүзип берерге старшинага апар, сенле кунуучылду керек болгонын јартап бер. — Бу мында үредип айтканын бастырлары ла бурылып алган ајарулу угуп турганча, дзоттын эжигинен кем де кирди. Кирген кижиге озо баштап ајару этпедилер: орудиедеги бойлорынын најылары деп бодогондор. Онын кийининде ондоп ийгендер. Сержант начальникке эрмек айдарга јууктап барды. Бу кижини мында тыг сүйп турганы бир ле билдирер-билдирбес кыймыктан меге јарталды.

Күлүмзиренгендери чырайларынан көрүнди. Улус кайыштарын ла гимнастеркаларын түзеде тарттылар. Красноармеец Коноплев јылагаш будын снарядтар јаткан куру кайырчактын кийини јаар түргөн јажырды.

Бу батальоннын командири старший лейтенант Мясников болгон.

Мен оныла коруланар јерди јазап, окопторды өмө-јөмөлө казып турган красноармеецтердин — көп сабазы донецкий шахтерлор — јанынча коруланар линияны өрө алдыра бардыс.

Бу јуучылдардын кажызы ла малтала, чойлорло, темир күрекле јепсенген инженерлер. Карчый-терчий јажытту

жерлерди, уйаларды, блиндажтарды ла амбразураларды омор от-жалбышту адыш та тужунда түрген, билгир ле бек эткилейт. Омор нени ле көргөн, жалтанбас ла тапкыр улус. Жыраанын ары жанынан кобыны сан төмөн клееткен красноармеец биске удур басты. Командирди көрүп ийеле, кенете сергектенип ийди.

Көрзөм, командир чырайын жуурып алган, кандый да жедикпес көрүп ийген болгодый, эмди ле красноармеецке айдып берер. Же онызы манзаарбай, чике удур клеедет. Ол сүүнчилү, эттү-канду кижиди.

Беш—жетиди метр жууктап келеле, уставта бичилген аайынча чек-чек, кадай-кадай алтап, колын пилоткага жаба тудуп, бажын чике көдүрүп, коштойыбыстан кижиди кайкагадый басып өттү.

Командир токтой түжеле, каткырат.

— Жуучыл дезе жуучыл! Күлүктин бойы! — деп, ол окопко кире берген красноармеецти ээчий көрүп, кайкап каткырат.

Менин ондоп болбогон сурагыма каруузын берет:

— Каскалу эмес, пилоткалу жуучыл канайда өдөтөн аайынча өткөн. Командирди көрүп ийеле, барар жери табылбаган. Мен жуучылдар чеп-чек жүрерин сүүп ле дисциплинаны тудуп турганымды ол билер. Табыш болбозын деп, ол мени коштой, сырангай ла парадта баскан чылап, басып өткөн. Шахтёрлор! — деп, командир сүүнчилү кыйгырды. — Керекти көп көргөн, сагышту улус. Мени өскө частька (бөлүккө) ийгилезе, мен штабка барала, бойымнын шахтёрлорум учун ыйлаарым.

Бис фронттын ичкери алдына једип бардыс. Бир бурулчыктын жанында командир плащыла күректин сабына табарды. Онын плащынын алдында не де жалтырт этти. Баштапкы ла бурулчыкта мен көзимнин кырыла командирдин гимнастерказынын төжин үстүнен төмөн көрдим.

Плащтын алдында «Алтын Чолмон» жалтырап турган. Ол, лейтенант, Советский Союзтын Геройы.

Бис фронттын сырангай ла ичкери алдында. Жуу-согуш јок. Мында өштү бек стенеге учураган. Сакып ал! Устүнде өштүле бистин улус удур-дедир адыжат. Мында јакшы бөктөнүп алган «снайперлер»¹ адыжып јат. Адарунын јыдазындый, чичке «ДС» пулемёт амбразураны өткүре бир ле оозынан бир ле минутка бир ле јер јаар јетиди јүстен бир мунга јетире ок божодып ийер аргалу.

Мында, городко киретен јерде, эзирик фашисттердин јаныс полкы магы јок өлүмле баштарын јылыйткан эмес. Мын-

¹ Снайперлер — аткыр, чечен улус.

да немецтердин тогузон бежинчи дивизиязы учына јетире оодо соктырган.

Узүктелтип аткылайт. Чичке ойдык өткүре өштүнинг бөктөп јазаган окопторы јарт көрүнөт. Төнгин ары јанында не де кыймыктап, жыгылала, адышты өткүре көрүнбей барды.

Каргышту ийде-күч! Сен мында ба! Сен коштой бо! Бистинг кийин јаныбыста жарык јаан город. Сен кара уйаннан мен јаар бойынгнын ачап өчөмик көзингле көрүп јадыг.

Кел! Јуукта ла! Олүминди бу шахтёрлордын колынан ал. Бу јалтанбас јүректү, алтын чолмонду, бийик сынду токуналу кижиден.

РАКЕТАЛАР ЛА ГРАНАТТАР

ИИТ сержант Ляпуновко баштаткан он кайучы каскак орук јолло кечү јаар түжүп клееттилер.

Јуучылдар мендегилейт. Қарануйлайт, јатпай таштап јүре берген пастухтын јапажына түнде калганчы катап танкылап алар керек, мынан ыраак эмес јерде заставанын каруулчыктары јерге жазынып жирип алгандар.

Ыраакта — сууныг кайда да ол јарадында — өштү. Оны бедреп табар керек.

Он кижі баштарын бир аай эдип јадып алала, ачу махорка тартып турганча, кайучылардын начальниги, јиит сержант Ляпунов бойынды ла јиит каруулчыктардын начальнигине, сержант Бурыкинге айдат:

— Кайра барар тушта, сеге, најы, ол јараттан пропуск кыйгырбазым. Онын учун сен мен јаар мылтыктан адарым деп сананба. Мен озо јуучыл ийерим. Сен оны јараттан суу јаар араай кыйгырып ий. Ол јууктап келеле, айдып берер.

— Билерим, сүмелү неме эмес — деп, Бурыкин каруузын оморкоп берет.

— Кайдан сүмелү өмес болзын! Кече часовой сүрекей тын кыйгырып ийерде, өштү де угуп ийер аргалу болгон. Ол јаратта не? Тым ба?

— Өштү эки ракетаны бу мынайда божодып ийген. Онын кийининде мылтыктан эки катап аткан — деп, Бурыкин јартайт. — Кезикте салкын согуп ийгенде — не де таркырайт.

Эйе! Онын кийининде кайучы самолёт учуп келип жүрген. Айланыжып-айланыжала, шилти туку оноор уча берген!

— Самолёт — генеринин казыр ангы, бистин керегис десе жерле, өлөңгө, агаштын ортозыла кармадап жүрери—деп, сержант Ляпунов айдат. — Же! Танкылап алдыгар ба?! Мен танкылабас кайучыларла жүрерге күүнзейдим, блар десе танкы жогынан жүрүп болбойдылар.

Кайучылар патронташтарын мойындарына илип алала, мылтыктарын ла гранаттарын өрө көдүргилеп алган, сууны кечкилейт.

Сержанттын колындагы компастын жарык циферблады чанкыр отло чакпындардын үстүндө жалтырайт.

Агаштын куйузына чыгып барала, сержант жарыдып турган компазын колынан чечип, карманына сукты, табыш жок брааткан кайучылар агаштын аразына кире бердилер. Кайучылар агаштын аразындагы жолло брааттылар. Эки кижин алдында, сол жанында ла он жанында экиден. Кажы ла он минуттын бажында кайучылар час ла команда жогынан ой жеткенин сезип, токтой түшкүлейт. Мылтыкка тайанып, жерге тизеленип алып, тын тынбай, түндеги табышты ла шылырашты тындагылайт.

Кайда да немецтерге жидиртпей, тирүү арткан пөтүк этти.

Онын кийининде не де күүлейле, куру эки вагон буферлериле табарышкандый, кангырады.

Не де таркырай берди... Онызы мотор. Мында кайда да мотоциклисттер жүрүп жат. Олорды кыйалта жогынан таап алар керек. Красноармеец Мельчаков карануйдан көрүнип келеле, тыныжы бадышпай, айдат:

— Нөкөр сержант, төңдө жолды кечире будаардын алдыла эмик чөйилип барган.

Сержант ичкери басты. Ол эмикти колыла тудуп, сананат: эмикти коштоп, сол жаны эмесе он жаны жаар баратан ба? Эмиктин сол жаныла житкек сас барганы жарталат. Бут бадалып, сопок жапшыпчак, жилжиркей балкаштан жүк арайдан ла уштылат. Он жанында андый ок.

Мельчаков сержантка жууктап келеле, бычагын уштып, айдат:

— Нөкөр сержант, эмикти кезерге меге жөп беригер.

Мельчаковты сержант токтоdot. Ол чырайын соодып, оноң эмикти колына алып, штыкка оройло, канча бар күчиле тартты. Эмик жылат. Саста не де мачылдайт. Жолдын үстүне уур таш чыгып келди.

Сержант сүүнет, ээ, андый болзо, төгүне ле тартып койгон эмик эмтир. Эмикти экинчи учына темирден буулайла, кулузын өлөңнин ортозы жаар таштап койгон.

— «Кезип ийейин, кезип ийейин!» — деп, Мельчаковко сержант өткөнөт.

— Нөкөр сержант, саста эки батальон кире бакалардын талажып куучындажатан эмигин жоголтып салдым деп, жетирип турум.

— Мельчаков, сен бастыра ла немеге мендеп жадын. Ичкери бас, бедре. Мында, ыраак жокто, тил алыжып куучындажып турган чын эмик бар.

Ичкери алдында мотор күркүрегени катап ла угулат. Кайучылар агаштын куйуындагы кумаксу жерле жылгажактап баргылайт. Мынан жыраанын ары жанында туранын сомы көрүнөт. Туранын жанында тарыска чеден. Чеденнин ары жанында жарты жок табыш. Сержант жакаруны шымыранып берет. Гранаттарды белетеп алала, чеденге өнгөлөп барыгар. Мен үчүзиле ичкери он жанынан браадырым. Гранаттарды мен кызыл ракета божоткон жер жаар таштагар.

Гранаттарды белетеп, чактырмазын ачып, капсюлин туратан жерине тургузып алаар.

Эмди ол от-жалбыш болуп жарыла бергендий, гранаттар сырагай ла жүректин жанында, төштин алдында, жаткылары.

Бир, эки, беш, он минут өдөт. Ракета жок. Калганчы учында сержант Ляпунов једип келеле, жакарат:

— Гранаттардын предохранительдерин божодыгар. Турада кижии жок. Онызы жуукта жаткан шыркалу ат тепкиленип јат. Түрген туругар. Сол јаны жаар баралыктар. Угуп жадыгар ба? Немецтер кайда да мында, жуугында, төгнин ары жанында.

Сержантка Мельчаков жууктап келди. Ол кугарып, он колун јудруктанала, сан башка туура тудуп алган.

— Нөкөр сержант, мендеги гранат «болуштоп» эмес, «лимонка ф-1» — деп, ол туктурылып ајдат. — Керектин аайы коомой.

— Кандый керек? Сен нени калырап жадын?

— Ол, нөкөр сержант, жарыларга белен. — Ончолоры Мельчаковтон тургуза ла туура качкылайт.

— Химик — деп, чугулданган сержант, керектин ајалгазын билип, калјурып шымыранат. — Сен не... от алышсын деп, ушта тартып ийген бе?

— Эйе, нөкөр командир. Эмди ле ракета көрүне берзе, мен оны таштап ийерим — деп бодогом.

— «Таштап ийерим, таштап ийерим!» — деп, сержант өткөнөт. — Је эмди оны колында тан атканча тут.

Мельчаковтын керегине кижии күйүнгедий эмес. Ол мендеген, эмди гранадын колго јаба тудуп алган барып јат.

Предохранительди от алыштырбай кондырарга жарабас. Гранатты агаштын аразындагы сас жаар таштаарга жарабас — кайунын ижи бастыра үзүлөр. Жуучылдар базыт бажына Мельчаковты шымыранып арбагылайт:

— Сен, уул, улус жаар кайдаар жүткүп жадын? Сен тууразынан ырада бар.

— Кайдаар тууразынча? Жолло, түс жерле баргай, ошон башка тазылга бүдүрилеле, күзүрей бербезин.

— Колыңла жаңыба, парадта эмезин. Сен гранатты эки колыңла тут.

Учы-учында чукулданган Мельчаковтын мылтыгын алып алала, алдынан көрүп барзын деп озо божоттылар.

Бир канча минуттын бажында кайучылар ого жолдын жанында отурган жерге жедиштилер.

— Сен не?

— Менин будымнын алдында эмик — деп, Мельчаков кунукчылду айдат.

Кайучылар эмикле коштой бардылар. Кенетийин моторлордын табыжы кайда да жуугында угулды. От жарыйла, өчө берди. Ичкери колхозтын сарайларында табыш, базыт угулат. Сержант, оны ээчий бастыра кайучылар, жерге жалбагынан барып түшкүлейле, ыраак жокто, байла каруулчык турган жолдон туура жылгажактап өткүлейт.

Эки жүс метр жерди кайучылар төртөн минутка өттилер. Онын кийининде табышты, жызырашты ла таныш эмес тилле өрмөктөшкенин тындагылап, кыймык жогынан узак жаттылар.

Мельчаковты сержант чончойунан тартып, ракетаны таштаарга белетеп алганын көргүзөт. Мельчаков унчукпазынан билип, бажын кекийт. Сержант туура жылат.

База ла бир, эки узак минуттар өтти. Кенетийин сержанттын божодып ийген ракетасы кызыл жолдонып, жарыды.

Мельчаков өрө тура коноло, канча ла бар күчиле бойынын гранадын төнгичекти ажыра таштады.

Күзүрт-мызырт, онын кийининде күүлөш, оны ээчий кижинин кулактары тунгадый моторлордын жызыражы немецкий автоматтардын таркырада атканыла үн алышты.

Кайучылар адып баштадылар.

Сарайдын салам жабынчызы күйүп чыкты. Жарык. Оштүлөр көрүнөт. Мотоциклисттердин ротасы — онызы жарт.

Автоматтардын аайы-бажы жок таркырада атканына пулемёттор киришти.

Эмикти бир канча жерден кезеле, кайучылар кайра бурылгылайт.

Кийин жанынан адып турган адыш токтобойт.

Эмди олар тан атканча аткылаар.

У

Карангуй. Ыраакта, суунын ол жанында, ротанын командири ойгонгоны жарт. Ол бу адышты угуп, бойынын кайучылары керегинде сананып жат.

Онын кайучылары дезе агаштын аразыла бир кижидий түрген баскылайт. Олор эмди узун бутту Мельчаковты чукулданып арбагылабайт. Махоркалу кармандарын чыдашпай, тудуп көрдилер.

Суунын ол жанындагы жапашта бир де катап болзо, олорго күүндери жеткенче танкылаарга жөбин бергенине олор бир үнле тыг үнденип, жиит сержантты мактагылайт.

АГАШ АРАЗЫНДАГЫ ЫШ

М

ЕНИНГ энем үренип, өбиреде койу агаш чөйилип барган жаан жаңы заводто иштеген.

Бис жаткан турада, он алтынчы квартирада, кызычак жаткан. Ады Феня. Онын адазы лётчик болгон.

Бир катап Феня тышкары туруп алала, тегери жаар көрүп турарда, ого таныш эмес уулчак жүгүрүп келеле, онын колындагы конфедин ушта тартып алган.

Мен бу өйдө одын чоготон сарайдын үстүндө отуруп, күнбадыш жаар, Қальва суунын ары жанында, ыраакта, торфту кургак сас деп айдыжып турган жерде, башкүн күйүп баштаган өртти көрүп отургам.

Же отты мен көрүп болбодым, жаңыс ла ачузымак жыды бистинг жерге жетире жайылып, бүгүн түндө улуска уйуктаарга чаптык эткен ак булуттый ышты көрүп ийгем.

Фенянын ачынчылу кыйгызын угуп ийеле, мен сарайдын үстүнөң, кускун учуп түшкендий, түжүрө калыйла, уулчактын кийин жанынаң туттым. Ол коркыганына багыра берди. Оозына сугуп ийген конфедин чыгара түкүреле, менин төжиме чаганагыла соголо, кача берди.

Мен Феняны багырба деп айдала, оны жердеги конфетти албазын деп, тың жакардым. Ненин учун десе, кем де соорып салган конфеттердин артканын улус жизе, оноң туза ас болор.

Бис Брутик деп ийти бойыс жаар кычырала, конфетти тегин артыспаска, оның оозына сугуп бердис. Ол озо баштап кынзып ла уштулып барарга жүткүп турды — оозына болчок агаш эмезе таш сугуп турган деп бодогон ошкош. Же кенетийин кезе тиштеп ийеле, сүүнгенине бастыра бойы тыркыражып, бистин будыбысты тырмай берди.

— Мен энемнен экинчизин сураар эдим — деп, Феня санааркап айтты, — жаңыс ла энем бүгүн чугулчы, байла, экинчизин бербес болор.

— Берер учурлу — деп, мен шүүндим. — Ого кожо баралы. Керек канайда болгонын мен ого куучындап берерим, ол, байла, сеге килеер болор бо.

Бис колдорыбыстанг јединжип алып, улус јадатан туранын он алты номерлү кыбына кирер деп бастыбыс. Водопроводчиктер казып-ырып койгон канаваны кечире салган досколо бис кечип браадарыста, мен Фенянын жаказынаң тыңыда тудуп алгам, ненин учун десе, ол тушта ол төрт, је јаан ла болзо, беш јашту болгон, меге десе он эки јаш толгоны удай берген.

Бис сырангай ла үстүне чыгып алдыс, бу ла өйдө бисти ээчий тепкишти өрө күмелү Брутик солыктап чыгып клееткенин көрүп ийдибис.

Квартираның эжиги кайра ачык болгон, бис кирип ле келеристе, Фенянын энези кызычагы жаар удур жүгүрди. Оның ыйлаганы жүзинен көрүнөт. Колында ол чаңкыр шарф ла тере сумкачак тудунып алган.

— О, калак! — деп, ол Феняны колына алып, кыйгырды. — Бу сен мынайда кайда уймалып алган? Сен ары-бери бурылбай, отурзан! Ой, меге сен јогынаң да түбек ас эмес!.

Бу мыны ол түрген-түрген айткан. Бойы десе бирде үлүш коларткыштын учынаң ала койып, бирде Фенянын кирлү фартугының топчызын тудуп турды. Бу ок өйдө көзиниң јажын јаагынаң арлайт, кайдаар да сүрекей мендеп турды.

— Уулчак, — деп, ол сурады. — сен јакшы кижиди. Сен менин кызычагымды сүүп јадын. Мен көзнөк өткүрө ончозын көргөм. Феняла кожо үйде бир час кире артып кал. Меге

чек бош жок. Мен сеге качан бир тушта быйанымды база жетирерим.

Ол колын менин ийиниме салды, же онын ыйлаган көстөри мен жаар соок ло турумкай көрүп турды.

Мен бош жок болгом, меге сопок көктөөчиге барып, энемниг ботинказын экелер керек болгон, же мен мойноорго болбой, жөбимди бердим, ненин учун дезе, кижиге болор-болбос керек учун мынайда турумкай ла жүрек сыстагадый сөстөр айдып сурабас, анайдарда, бу болор-болбос керек эмес, кандый да түбөк табылып турган эмтир.

— Кем жок, эне, — деп, Феня терлеп калган жүзин алаканьла арчып, чичке үниле өөркөп айтты. — Же слер онын ордына биске тату нени-нени беригер, онон башка биске кунукчыл болор.

— Бойыгар алып алыгар — деп, энези каруузын береле, колбоштыра буулаган түлкүүрлерди столдын үсти жаар таштайла, Феняны түрген кучактайла, чыга берди.

— Ой, ол комодтын¹ бастыра түлкүүрлерин артызып койгон. Кандый кайкамчылу! — деп, Феня колбоштыра буулаган түлкүүрлерди столдын үстүнег тартып, кыйгырды.

— Онын нези кайкамчылу? — деп, мен кайкадым. — Бис уурчылар да, тонокчылдар да эмес, бойыстын улус ине.

— Бис тонокчылдар эмес — деп, Феня жөпсинди. — Же мен ол комодты ачкамда, аярбас жанынаг жаантайын нени-нени оодып ийедим. Бу жуукта варенье төгүлеле, полды уймап ийген.

Бис бир конфеттег ле бир прияниктег алып алала, Брутикке дезе кургак крендельдег таштап береле, тумчугын мөтлө сүртүп бердис.

Бис кайра ачып койгон көзнөктин алдына жууктай базып бардыс.

Бийигин! Тура эмес, кыр. Мынаг жажыл жалаңдар, узун буунты суу ла ол жанынаг бир ишмекчи былтыр кышкыда бөрү өлтүрген мыйрык-тейрик чөйилип барган жуука, сырагай ла каскак жердег көрүнүп тургандый. Эбиреде дезе агаш ла агаш...

— Акыр, озолобо, Фенька! — деп, мен оны көзнөктин жанынаг туура ийдип, кыйгырдым. Күннин чогынаг алаканла бөктөнүп алып, мен көзнөк жаар көрдим.

Бу не атазы? Бу көзнөк Кальва суу ла ышка бүркелип калган ыраактагы торфту сас жаар ууланбаган. Же үч километрдег ыраак эмес жерде турган койу агаштын ортозынаг

¹ Комод — кайырчагаштарлу жабыс шкаф.

кара ыш чөйилип турды. Öрт оноор канайда, качан жеткени меге жарт эмес болгон.

Мен кайра көрдим. Брутик полдын үстүне жадып алала, Фенянын таштап берген прянигин ачаптанып кемирет. Феня бойы десе толукта туруп алган, мен жаар чукулду көрүп турды.

— Куурмакчы шилемир! — деп, ол чукулду айтты. — Энем сени менле ойнозун деп артыскан, сен десе мени Фенька деп адап, көзнөктин жанынан туура ийдип жадын. Андый болзо, бистин турадан кедери бар!

— Фенечка, капшай бери жүгүр, төмөн не болуп турганын көр! — деп, мен кычырдым.

Төмөн мындый неме болуп турган.

Оромло мылтык-жепселдү таң атту эки кижини мантадып өтти.

Ийиндерине темир күректер салып алган төртөнгө жуук улустан турган отряд Кировтын памятнигинин жанынча тегерик Первомайский площадьла түргөн базып өтти.

Заводтын жаан каалгалары ачылып, оноң толтура улус отургузып алган кош тартар беш машина чыкты. Ол машиналар күүлөп, жойу брааткан улусты озолойло, школдын жанындагы бурулчыкты эбирип, көрүнбөй калдылар. Төмөн жуулыжып алган уулчактар оромло ары-бери базып жүргөндөр. Не болгону оло ончозун угуп, билип алгандар. Мен десе отуруп, кызычакты каруулдаар учурлу болгом. Корондузун не дейзин!

Же калганчы учунда өрт өчүрөөчилердин үнгүр сиреназы күүлөй берерде, мен чыдажып болбодым.

— Фенечка, сен мында жагыскан отур, мен чүрчө ле тышкары жүгүрүп барып келейин — деп, мен сурадым.

— Жок, эмди мен коркып жадым. Ол канайда күүлөп туру, сен угуп жадын ба?

— Күүлезе не! Ол бөрү улып турганы эмес, труба күүлөп жат ине. Ол сени жип ийер бе? Же кем жок, сен ыйламзыраба. Эжү тышкары кожо чыгалы. Бис анда бир минут кире турала, ойто жедип келерис.

— А эжикти? — деп, Феня сүмелү сурады. — Энем эжиктин түлкүүрлерин артыспаган. Бис жаап ийзес, сомок бөктөлө берзе, ол тушта канайдарыс? Жок, Володька, сен онын ордына мында отур.

Же мен отуруп болбой турдым. Минут ла сайын мен көзнөктин алды жаар жүгүрүп барып, Феняга ачынганымнан улам кыйгырып айдып турдым:

— Мен сени ненин учун каруулдайтам? Сен не, уй ба, эмезе ат па? Айла сен эненди жагыскан сакып албазын ба? Ос-

кө кызычактар жаантайын отургылап, сакып жадылар. Кандый-кандый бөстинг өөнүн алып аладылар... наадай эделе — ай-ай, бай-бай — деп, баайлап алып турадылар... же, бөстинг өөнүнөг наадай эдип ойнобоско турган болзон — куйрукту, муусту слон журап отур.

— Ойнобозым, — деп, Феня өчөжип айтты. — Мен жагыска артып калсам, кранды ачарын ачала, бөктөөрин дезе ундып саларым. Эмезе бастыра черниланы столдын үстүнө төгүп ийерим. Бир катап печкенин үстүнөг кастрюля түшкөн, экинчизинде сомокко каду кысталган. Энем једип келеде, түлкүүрлерди суккан-суккан, эжик дезе ачылбаган. Онын кийининде бир өбөгөндү кычырарда, ол сомокты оодып ийген. Јок, жагыска артарга сүрекей күч — деп, Феня үшкүрди.

— Ырызы јок көөркийди сени! — деп, мен айттым. — Кранды ачсын, черниланы төксин, кастрюляны ийтсин ле сомокко каду суксын деп сени кем албадап јат? Мен сенин өнөнгин ордунда болгон болзом, буудан алала, сени јакшы чыбыктаар өдим.

— Чыбыктаарга јарабас — деп, Феня каруузын бүдүмчилү береле, сүүнчилү кыйгыла эжиктеги кып јаар жүгүрди, ненин учун дезе, онын энези кирип келген.

Ол бойынын кызын түрген ле ајарулу көрди. Комнатанын ичин айландыра көрөлө, диваннын үстүнө арып калган отура түшти.

— Барып жүзин ле колдорун јун — деп, ол Феняга јакарды. — Бисти апарарга эмди ле машина келер, бис аэродром јаар адага барарыс.

Феня чыгырып ийеле, Брутиктин будына базып, коларткышты илгиштег түжүре тартып, оны полло сүүртеп, ашкурсак белетейтен кып јаар жүгүрди.

Менин өдим изип чыкты. Бистин заводтон ыраагы он беш километр јердеги аэродромдо мен качан да болбогом.

Керек дезе Авиациянын күнинде бастыра үренчиктерди оноор јаан машиналарла тартып апаргылаарда, мен барбагам, ненин учун дезе, онын ла алдында мен төрт кружка соок квас ичип ийеле, арай ла түлей болуп артпагам, грелкалардан салдырала, үч күн кире төжөктө јаткам.

Мен чилекеймди ажырып ийеле, Фенянын энезинен араай сурадым:

— Слер Феняла өкү аэродромдо узак болорыгар ба?

— Јок. Бис барала, тургуза ла ойто једип келерис.

Менин мандайым терлеп чыкты, меге јакшымды јетирим деп берген сөзин эске алынала, мен тидине береле, сурадым:

— Билереер бе, мени де аэродромго кожо апарыгар.

Фенянын энези каруузына нени де айтпады, менин сураган сурагымды сырагай ла укпаган немедий. Ол күскүни бойы жаар жылдырып ийеле, пудралу ватала куу жүзүн сүртеле, нени де шымыранды, онын кийининде мен жаар көрди.

Менин чырайым сүрекей каткымчылу ла кунукчыл болгон болгодый, ненин учун дезе, ол күлүмзиренеле, ичим жаар түжүп калган курымды көдүрө тартып, айтты:

— Кем жок! Сен менин кызычагымды сүүп турганыңды мен билерим. Сени айымыңда божодып ийгилезе, ол тушта барарың.

— Ол мени бир де сүүбей жат — деп, Феня жүзүн коларткышла арлап, кату айтты. — Ол мени уй деп айдала, мени чыбыктазын деп айткан.

— Фенечка, сен мени озо арбап баштабай кайттың — деп, мен коркыдым. — Мен тегин ле кокурлагам. Мен сенин адааның жаантайын алып жадым.

— Онызы чын — деп, Феня жаагын коларткышла оноң тын жыжып, жөпсинди. — Ол менин адаанымды жаантайын алып жат. Витька Крюков дезе адаанымды жүк ле бир катап алган. Же кезик куурмак шилемирлер бар, олор адаанымды бир де катап албагандар.

Мен айылым жаар жүгүрдим, же тышкары Витька Крюковко туштадым. Гранды үч акгвардеец өдүп келгенин, бистин жаан завод күйе берзин деп, агашты олор өртөп ийгендерин ол меге тыныжы бадышпай айдып берди.

Түймеен! Мен үйге жүгүргенче кирип бардым, же мында ончозы тым ла амыр болгон. Энем столдың жанында бир лист чаазынның үсти жаар энчейип алган, кичинек циркульле чертөжко кандый да тегеликтер эдип турды.

— Эне, слер үйде бе? — деп, мен жүрексиреп калган кыйгырдым.

— Араай, столды кыймыктатпа — деп, энем каруузын берди.

— Эне, слер не отуруп жадыгар? Акгвардеецтер керегинде слер уктыгар ба?

Энем линейканы салала, чаазыңга узун чичке чийү тартып ийди.

— Меге, Володька, бош жок. Же гранды өдүп келгендер. Олорды мен де жогынан удабай тудуп алгылаар. Сен сопок көктөөчиге менин ботинкама барып келген болзон.

— Эне, эмди ботинкага баргадый өй эмтир бе? — деп, мен айттым. — Мен Феняла, онын энезиле аэродромго кожо барайын ба? Бис једип ле барала, тургуза ла ойто јанып келерис.

— Жок — деп, энем каруузын берди. — Онызы жарабас.

— Эне, слер адамла экү Иркутск жаар барарга турарыгарда, мени машинага отургузарга сананганыгар санаарга кирет пе? — деп, мен оног ары турумкай айдып турдым. — Мен тергенип алгам. Же база кандый да нөкөр келген. Јер једишпей турган, слер мени араай сураганаар (бу өйдө энем чертөжтонг айрымала, мен жаар көрди), слер мени чугулданбай артып кал деп сураганыгар! Ол тушта мен чугулданбагам, унчукпай артып калгам. Ол слердин санаарга кирет пе?

— Эйе, эмди санаама кирет.

— Мен Феняла кожо машиналу барайын ба?

— Бар, — деп, энем каруузын береле, өөркөп кожуп айтты: — Сен, Володька, кижии өмес, шилемирдинг бойы. Меге зачет табыштырар өйгө јетире өй тегин де сүрекей ас, эмди дезе ботинкага бойыма барарга келижип јат.

— Эне, слер ачынбагар... Слер јангы туфлягарды ла кызыл платьегерди кийип алыгар. Сакуыгар, мен өзүп чыдап келзем, слерге торко шаль сыйлап берерим, слер сырагай ла грузин үй кижидий болорыгар.

— Болор, болор, мынанг кедери јүр — деп, энем күлүмзиренди. — Аш-курсак белетейтен кыптапг эки котлет ле булочка ороп ал. Түлкүөр алып ал, оног јанып келзен, мен үйде јок болорым.

Мен түрген тергенип алдым. Сол јанындагы карманыма јиирге ороп алган немелеримди сугуп алып, онг јанындагы карманыма дезе чын ла колмылтыкка јүзүндеш теленир ойынчык колмылтык сугуп алып, бу ла өйдө јенгилчек машина кирип клееткен, тураны эбиреде туткан чеденге чыгара јүгүрип бардым.

Элден озо Феня јүгүрип келди, оны ээчий Брутик. Бис машинанынг јымжак тере јастыктарында тееркеп отурганыс, оок балдар дезе машинаны эбиреде айланыжып, биске күйүнип турдылар.

— Билеринг бе, — деп, Феня шофёр жаар тууразынанг көрөлө, меге шымыранып айтты: — Брутикти кожо алып алалык. Ол канайда секирип ле јалганчып турганын сен ајаарып көрзөг.

— Энег не деп айдар?

— Кем јок. Ол озо баштап көрбөс, онынг кийининде бис оны бойыс та көрбөгөнис деп айдарыс. Бери кел, Брутик!.. Сен келзен, тенек јелбер тапма!

Тайгылды јиткезиненг тудала, ол оны кабина жаар кийди-ре тартып, толукка сугала, платла жаап койгон.

Јууктап клееткенг энезин Феня көрүп ийеле, билбечи

кижи болуп, кабинада электрический лампочка жаар сан өрө кезе аяктай берди.

Машина каалпадан чыгып, бурыйла, табышту, токуназы жок оромло мантады. Салкын тыг согуп, ыштын жыды тумчуктын үйттерин ачыдып турды.

Кириш-чыгыш жолго машина ары-бери согулып, секирип турды. Брутик бажын платтын алдынан чыгарып алып, нени де ондоп болбой, мотордын күүлегенин угуп жатты.

Машинанын табыжынан чочыган таандар тегериде ары-бери учкулайт. Күдүчилер камчыларыла табышту тырсылдадып, машинанын табыжынан чочыйла, үркүп, мөөрөп турган уйларды жуунада чукулду айдап турдылар. Сок жаңыс турган карагайдын төзінде тужап койгон ат кулагын сертейтип алган, кейди жытап турды.

Мотоциклдү кижиге бисти коштой сурт өдип өдө конды. Онын мотоцикли сүрекей түргөн мантап брааткан учун, бис машинанын кийин жанындагы көзнөгү жаар жүк ле бурылып ла ийерибисте, ол биске сырагай ла кичинек-кичинеке сары адарудый, эмезе керек десе чымылды көрүнди.

Бис бийик койу агаштын жаказына жедип келдис, мылтыкту красноармеец бистин жолыбыска кечире туруп алды.

— Мынан ары барарга жарабас — деп, ол айтты, — ойто бурыгар.

— Жараар, бу лётчик Федосеевтин үйи — деп, шофёр каруузын берди.

— Кем жок, слер сакып алыгар — деп, красноармеец ол тушта айтты.

Ол сыгырткыш чыгарала, начальникти кычырып, эки каттап сыгырды.

Бис сакып турганча, база эки жуучыл келди. Олор бууда жаан ийттер жединип алгандар. Бу ис истейтен овчарка укту Ветер ле Лютта болгон.

Мен Брутики өрө көдүреле, оны көзнөк жаар көргүстим. Ол андый жаан ийттерди көрүп ийеле, куйругун жалтанчылу буландатты. Же Ветер ле Лютта ого бир де ажару өтпедилер.

Мылтык жок, же колмылтыкту кижиге жууктап келди. Лётчик Федосеевтин үйи браатканын билип ийеле, ол колын козырөгүна жаба тудала, бисти божодып, часовойго колын жаңыды.

— Эне, нени де айтпай келгенисте, божотпой жадылар, «лётчик Федосеевтин үйи» деп айтканда, божодып жадылар? Федосеевтин үйи болорго жакшы. Чын ба?

— Унчукпа, тенек! — деп, энези каруузын берди. — Нени калырап турганынды бойың да билбей жадын!

Чык жытана берди. Агаштар өткүрө суу жалтырады.

Узакка чөйилип барган Куйчук деп жалбак көл оң жаны-быста жатты.

Кайкамчылу ла кижн көрбөгөн журук бистин көзибистин алдында көрүне берди. Салкын согуп, көлдин толкулары көбүктелип, ыраакта экинчи жарадында өрт жаркынду жалбышла жалбырап күйүп турды. Керек десе мында, көлди кечире, километр кире жерде, изү кейде күүлөш лө тызыраш угулат.

Жалбыш сагысту карагайлардын бүрлерине камылып, тегери жаар сүрекей түргөн жалбырап чыгып, тургуза ла жерге түжүп турды. Ол жерде куйундалып күйүп, узун изү тилдериле көлдин суузын жалайт. Кезикте агаш жыгылып, жерге келип түшкенде, кара ыш буркурайт, же бу ла өйдө салкын учуп келеле, оны үзүктелте согуп ийет.

— Туку андагызын түнде өртөп ийгендер, — деп, шофёр кеберин соодып жартады. — Олорды ийтле туку качан тудуп алар өди, же олордын изин жоголтып койгон, Люттага истеерге күч.

— Кем өртөп ийген? — деп, Феня менен шымыранып сурады. — Оны өнөтийин өртөп ийгендер бе?

— Шокчыл улус — деп, мен каруузын бердим. — Олор бастыра да жерди өртөп ийгедий.

— Олор түргөн өртөп ийер бе?

— База не! Бистин мылтыкту улусты сен көрдин бе? Олорды түргөн тудуп алгылаар.

— Олорды тудуп аларлар — деп, Феня жөмөшти. — Жагыс ла кашай тудуп алатан болзо, онон башка жадарга коркумчылу. Чын ба, Володя?

— Онызы сен коркып жадын, мен десе бир де коркыбай жадым. Менин адам жууда да болгон, андый да болзо, коркыбайтан.

— Же онызы адан ине... Менде база ада...

Машина агаштын ортозынан чыга конды, бис аэродром турган жаан жаланга чыгып бардыс.

Фенянын энеси бисти машинадан чыгарала, онон ырабагар деп жакарала, бойы десе жаан агаш туранын эжиги жаар барды.

Ол өдөрдө бастыра лётчиктер, механиктер лө кирнестеде турган улус ончолоры бир лө өйдө табыштанбай барала, оныла унчукпай өзендештилер.

Феня Брутикле машинаны эбиреде жүгүрип турганча, мен жуулган улуска једип барала, Фенянын адазы, лётчик Федосеев кече энирде өрт болуп турган жерди көрөргө јенил кичинек самолётло уча бергенин олордын куучынынан билип алдым. Же бир конок кире өй өтти, ол десе эмдиге јетире келбеген.

Анайдарда, самолёт үрелген эмезе түшпөс жерге эрик жокто түшкөн. Же кайда? Агаш күйүп турган жерге түшпөгөн болзо, ырыс, ненин учун дезе, от бир күннин туркунына эбиреде бирме километр жерди өртлө алып койгон.

Түймеен! Бистин гранды мылтык-жепселдү үч бандит өдүп келгендер! Олорды «Искра» совхозтын жылкычызы көргөн.

Же олор кийининен ары онын адын жыга аткандар, бойын будына шыркалагандар, онын учун жылкычы бистин дерем-ненин учуна орой жеткен.

Мен бойымнын теленир мылтыгымла жангып, Фенянын энезиле машина жаар келип жаткан, төжинде ордендү, сыны бийик кижиге арай ла согулбай, чугулданып ла жүрексиреп калган бардым.

Бу кижини күчтү колыла мени токтотты. Менин сыйрылып калган мандайым жаар көрөлө, теленир колмылтыгымды колымнан ушта тартты.

Мен кемзинип, кызара бердим.

Же бу кижини күлүмзиренбеди, бир де каткымчылу сөс айтпады. Ол менин колмылтыгымды көрүп, оны алаканына салып, уурын көдүрүп көрди. Оны тере тонынын жегине арчыйла, меге ойто жалакай берди.

Бу эскадрильянын¹ комиссары болгонун мен кийининде билгем. Ол бисти машинага жетире үйдежеле, лётчик Федосеевти жерде де, кейде де үзүк жок бедрегилеп турганын база катап айтты.

Бис айылыс жаар атандыбыс.

Энгир кирип брааткан. Керек коомой болгонун Феня сезип ийеле, толукта табыш этпей кунугып отуруп, Брутикле ойнобой барды. Калганчы учунда ол бажын энезинин тизезине түртүп, үргүлей бергенин билбей де калды.

Эмди биске машинаны канча-канча катап араайладып, удура келип турган машиналарга жол жайладып берерге келишип турды. Машиналар ла жуу-жепсел коштогон абралар өткүлейт. Сапёрлордын ротазы² өтти. Бистин эмес, кемнин де жеңилчек автомобили мантап өтти. Иркутсктан келген кандый да бир жамылу кижинин болгодый.

Жол жайымдалып, бистин шофёр машинаны түргендедиле ийерде, кенетийин не де жызырайла, машина токтой берди.

Шофёр түжеле, машинаны эбиреде базып келеле, арбан-

¹ Эскадрилья — кейле жүрөп жуучыл флоттын бөлүгү.

² Рота — жерле жүрөп черунин бөлүгү.

ды, кем де түжүрүп койгон темир тырмууштын сынып калган тижин жерден көдүреле, «Камера жарылган, ого жаңы көлөсө кондырарга келижер» — деп үшкүрүп айтты.

Шофёрго машинаны домкратла көдүрөргө жеңил болзын деп, Фенянын энези, мен, менин кийинимнен Брутик машинадагы чыктыбыс.

Шофёр жарылган камеразын жапшырарга белетенип, жымжак отургужынын алдынан жүзүн-жүүр инструменттер чыгарганча, Фенянын энези агаштын жаказыла базып жүргөн. Бис Брутикке десе агаштын аразына кирип барала, мында, аралда, жүгүрүп ле жажынып турдыс. Ол мени узак ойго таап болбой барганда, коркыганына сүрекей тыг улып турды.

Бис ойноп көндүгө бергенис. Мен тынарсый береле, төнөштин үстүне отуруп алып, санана бердим. Ыраакта машина үнденгенин угала, мен тура жүгүрүп, Брутикти кыйгырала, жүгүрдим.

Же эки-үч минуттын бажында бу бистин машина үнденбегенин сезип ийеле, мен токтой түштим. Бистин машина жүзүн-башка чөйбө үнденип турган, бу десе жаан машина чылап үнденген.

Анайдарда, мен он жаңы жаар бурыйла, меге билдирген аайынча жол жаар чике жүгүрдим.

Ыраакта машинанын үни угулды. Бу мынызы бистин машина үнденип турган. Же кайдан угулып турганын мен чек ондоп болбогом.

Он жаным жаар түргөн бурылып, мен бастыра күчимле жүгүрдим.

Кичинек Брутик өлөңгө илинип, мени ээчий мантады.

Мен манзаарый бербеген болзом, машинанын катап-катап үнденгенин жаңыс жерге туруп алып эмесе араайынан ичкери барып, угар эдим. Же мен коркый бергем. Мен жүгүргөн бойынча жаан эмес саска кирип барала, кургак жерге жүк арайдаң ла чыгып алдым. Машина катап ла үнденди! Меге ойто бурылар керек болгон. Же, житкек састан жалтанып, мен оны өбиреде барарга шүүнип алдым, ары-бери айланыжып, калганчы учында аралды өткүрө чике, көс лө жеткен жер жаар коркып калган жүгүрдим.

Күн туку качан ашкан. Жаан ай булуттардын ортозында жаркындалат. Менин баратан жолым десе жалтанчылу ла күч болгон. Эмди мен баратан жер жаар барбай, жолы жакшы жерле брааттым.

Брутик мени ээчий унчукпай ла чыламкай мантап клееткен. Көстин жажы туку качан токтогон, кыйгырышка тамак

тунган, мандайдан тер чыгып, фуражка жылыып, жаагым кечире кандала тырмалып калган.

Учы-учында мен арып-чылай береле, токтой түжүп, кумақта төгнүн бажында өзүп калган кургак өлөңнүн үстүнө отура түштим. Анайда мен амырап алгам, Брутик менин ичиме тумчугыла тын түртүп, мени табажыла чыдамалы жок тырмап турганын сеспегенче, кыймык жогынан жаткам. Онызы менин карманымдагы ороп салган түүнчегимди жытап ийеле, жиирге сураганы. Мен ого булкадан бир болчок сындырып береле, жарым котлет бердим. Артканын бойым күүн-күч жок жип, онын кийининде жылу кумакка орочок казып, кургак өлөңнөн эмеш үзүп, теленир колмылтыгымды чыгарып, ийтти бойыма жаба кучактап алып, таң адарга жетире уйуктабас болуп шүүнип алала, жада бердим.

Бир кеминде жарытпай турган айдын жаркыны өткүрө караууй агаштардын ортозынан меге бирде бөрүнүн көк көзи, бирде айуунун желбер түктү жүзи көрүнүп тургандый бодолды. Жоон карагайлардын ары жанында, кажы ла жерде, чу-гулчы ла өскө улус жажынып калган немедий билдирди. Бир-эки минут өткөн кийининде байагы көрүнүп турган немелер жоголып, база ла өскөлөри көрүнүп келет.

Коркымчылу неме көп болгонынан ары-бери көрөргө арып-чылай береле, мен чалкойто жадып алып, жагыс ла тегери жаар көрө бердим.

Мен бозорып калган көстөримле типилдедип, уйуктай бербеске, жылдыстар тоолоп баштадым. Алтан үчке жетире тоолойло, булгала бердим, түкүреле, тоормошко түңгей кара булут экинчи булутты сүрүжип, тиштерлү, жаан ачып алган оозына кийдире табарып ийерге турганын ээчий көрүп баштадым. Же бу өйдө чичке узун үчинчи булут киришти, ол бойынын майчык будыла жарыдып турган айды бөктөп ийди.

Караууйлана берди, качан жарый берерде, чөйбөк тө, тиштү де булут жок болгон, жылдысту тегериде десе жаан самолёт бир кеминде кайып учуп клеетти.

Онын кайра ачып койгон көзнөктөринде жаркынду от жарып турды. Столдын жанында, чечектү вазаны туура эдип койоло, өнем бойынын чертөжторын бүдүрип, менин узакка жок болгоныма кайкап, каа-жаада час жаар көрүп стурды.

Ол тушта самолёт апаштын аразындагы мен отурган агычакты көндүрө уча бербезин деп коркый береле, мен теленир колмылтыгымды ушта тартала, адып ийдим. Ыш бастыра агычакка жайылала, менин тумчугыма ла оозыма кирди. Колмылтыктын жаңылпазы самолёттын жалбак канаттарына жеделе, туранын тала жабынчызына уур таш түжеле, калырагандый, эки катап калырт этти.

Мен бут бажына тура жүгүрдим.

Таг жарып клееткен. Менин теленир колмылтыгым ку-мактын үстүндө жаткан. Брутик онын жанында отурып алала, тумчугын ары-бери сугуп турды, ненин учун дезе, салкын түн туркунына согуп турган аайын кубултала, угарлу ышты агычакка жетирип келген. Мен тындадым. Ичкери алдымда, он жанымда, темир калырап турган. Анайдарда, менин тү-женген түжим түш те эмес болгон эмтир. Андый болзо, ич-кери алдымда улус болгон эмтир, меге корккыр да неме жок болгон.

Жууканын түбинде агып турган суучактан мен суу ичип алдым. Суу торт жылу, арайла изүү эмес болгон, төгөтлө, ышла жытанып турган суучак өрт күйүп турган жерден агып баш-тап турган болгодый.

Жууканын ары жанында, ыш баштапкы ла катап жытанар-да, тынду ла деген немелери качып жүрө берген, жалбыракту бийик эмес агаштар башталат. Жаңыс ла чымалылар, жаан-тайын шакпыражып турган аайынча бойлорынын күбүр уй-аларынын жанында шакпыражат, кургак жердин үстүлө тү-ней ле ыраакка барып болбос чоокыр бакалар жажыл сас-тын жанында бапылдажып турган.

Мен састы эбиреде базала, койу агашка једип бардым. Кенетийин ыраак јокто, кем де тала көнөктің түбине мас-кала согуп тургандый, темирди темирге үч катап согуштыр-ганын мен угуп ийдим.

Мен ичкери араай бастым. Баштарын сырагай ла кезип койгондый сынгылап калган агаштардын ла жердин үстин бүркөп койгон жалбырактардын ла будактардын жанынча өдөлө, мен кичинек агычакка чыгып бардым. Мында тумчу-гын өрө канкайтып алып, канады бүктелип, аспактын үстүн-де кыйындалып калган самолёт тенкейип турды. Самолёт-тын жанында кижн отурган. Ол гайкалардын болот ключиле мотордын темир кожугына бир кеминде согуп турды.

Бу кижн Фенянын адазы — лётчик Федосеев болгон.

Мен будактарды сындырып, ого жууктап барала, оны кый-гырдым. Ол гайканын ключин туура таштады. Мен јаар бас-тыра бойы бурылала (ол, байла, өрө туруп албас болгодый), мен јаар ајарулу көрөлө, кайкаганду сурады:

— Кандый кайкамчылу неме өди! Кандый тенериден ме-нин тыныма ийди?

— Бу слер бе? — деп, мен куучынды канайда баштайта-нын билбей айттым.

— Э-э, бу мен. Бу... — ол агашка јаба түжүп калган са-молёт јаар сабарыла көргүсти, — бу менин адым. Серенке берзен. Улус жуук па?

— Серенге менде жок, Василий Семёнович, улус база жок.

— Канайып жок? О, көрмөс! — онын чырайы кубулды, ненин учун дезе, бөстинг өөниле ороп алган будын кыймыктадып ийген. — Албаты, улус кайда?

— Улус жок, Василий Семёнович. Мен жангыскан, база... менин ийдим.

— Жангыскан? Гм... Ийт?.. Сенин ийдин база ийт ле!. Сен мында жангыскан нени эдип жадын, кудайдын учун айдып бер? Отко быжып калган мешкелер, күл, көмүр жууп жадын ба, уул?

— Мен нени де этпей жадым, Василий Семёнович. Мен жүгүрүп барадала, кенетийин уксам, темир шынгырайт. Мында улус бар деп, мен бойым бодогом. Бу слер эмтиригер. Слерди дезе бедрегилеп ле бедрегилеп жат...

— Анайдарда, улус... Андый болзо, мен дезе эмди «улус» эмес. Сенин жаагын ненин учун бастыразы кандалып калган? Банкадан алып, йодтонг сүртеле, сен, көөркий, аэродром жаар канча ла бар күчинге жүгүр. Мени түрген келип апарзын деп, анда жалакай айт. Олор мени та кайдан бедреп турган болбогой, мен дезе бу жуугында ла. Танып жадын ба?—дейле, үзүктелип, согуп турган салкынды ол тартынып, жыткалды.

— Онызын мен танып турум, Василий Семёнович, мен жангыс ла кайдаар да жолды билбезим. Мен бойым да аскам.

— Фью, фью! — деп, лётчик Федосеев сыгырып ийди. — Же андый болзо, нөкөр, мен көрүп турзам, бистинг керектерибис коомой эмтир. Сен кудайга бүдүп жадын ба?

— Слер канайып туругар, слер канайып туругар! — деп, мен вайкадым. — Василий Семёнович, слер мени танып болбогон ошкожыгар? Мен — Володька инем. Слер жаткан турада, жүс жирме төртинчи кышта, жадып жадым.

— Же, Володька, сен де бүтпей жадын, мен база бүтпей жадым. Анайдарда, биске кудайга иженерге жарабас. Сен туку ол агашка чык, оноң нени көргөниңди меге куучындап береринг.

Беш минут өткөн кийининде мен агаштын сырагай ла чичке бажында болдым. Уч жанымда меге агаш ла агаш көрүнип турган.. Төртинчи жанымда, бистенг беш километр жерде, агаштын аразынан булуттый ыш көдүрилип, араайынан бистинг жаныбыс жаар чөйилип келетти.

Салкын бир кеминде сокпой, кажы ла минуттын бажында канча ла бар күчиле тынгий бергедий болгон.

Мен агаштан түжүп келеле, нени көргөнимди лётчик Федосеевке бастыразын куучындап бердим.

Ол тенгери жаар көрди. Тенгериде токуналу эмес.

Лётчик Федосеев санана берди.

— Бери уксанг, сен картаны билип жадын ба? — деп, ол сурады.

— Билерим — деп, мен каруузын бердим. — Москва, Ленинград, Минск, Киев, Тифлис...

— Эх, сени, кандый ыраак барып жадын! Сен Европа, Америка, Африка, Азия деп баштаган болзон. Мен сени сурап жадым: мен сеге картага жолды чийүлөп көргүзип берзем, сен айлап аларың ба?

Мен туктуруyla бердим.

— Билбей турум, Василий Семёнович. Бис оны географиянын урогында үрөткенис, мен ненин де учун коомой...

— Эх, сени! Андый ба, «коомой»... Же кем жок, коомой болзо, керек жок. Көр. — Ол колын ичкери чөйди. — Агычакка эмеш ырада бар. Жүзинди күн жаар эдип тут. Эмди күн сол көзинин кырына жарыдып тургадый эдип тур. Баратан жолуң ол болор. Бери келип отур.

Мен ого жууктап келеле, отурдым.

— Же, нени билгенинди айдып бер?

— Күн сол көстин кырына жалтырагадый эдип барар керек — деп, мен бүдүмчи жок айдып баштадым.

— Жалтырагадый эмес, жарыгадый эдип барар керек. Күннин жалтыраганына көс жок артардан айабас. Ундыба: сенин бажыңа кандый да санаа кирзе, бу жолдон туура чыгарым деп сананба, жети-сегис километр өдөлө, Кальва суунын жарадына једип барбаганча, чике бар. Ол анда, онын барар јери жок. Кальвада, төртинчи јардын алдында, јаантайын улус бар: анда балыкчылар, өлөң чабаачылар, анчылар... Кемге озо туштаарың, оноор ло жүгүр. Нени айдатан...

Бу өйдө Федосеев оодылып калган самолёт жаар, бөслө ороп койгон, кыймык жогынан јаткан буды жаар көрөлө, угарла јытанып турган кейди јытайла, бажын јайкады:

— Олорго нени айдарың... мен бодозом, сен бойың билерин.

Мен тура жүгүрдим.

— Акыр, тур! — деп, Федосеев айтты. — Ол карманынан чаазын чыгарала, оны меге берди: — Кожо апарарың.

— Ненин учун? — деп, мен ондободым.

— Алып ал — деп, ол такып айтты. — Мен оорый берзем, јылыйтып саларым. Кийининде тушташсабыс, меге берип ийерин. Меге эмес болзо, менин үйиме эмезе бистин комиссарга.

Бу мынызы меге чек јарабады, менин көзимнин јажы тоолонуп, эриндерим дезе тыркыражып турганын мен сезип ийгем.

Je лётчик Федосеев мен јаар көзин соок эдил көрүп турган, мен онын учун айтканын укпас учурым жок болгон. Мен чаазынды койыныма сугуп, курымды тыныда тартала, Брутикти кычырып, сыгырдым.

— Акыр! — деп, Федосеев мени катап ла токтотты. — Сен менин үйимнен озо НКВД-ден кемди-кемди эмезе бистин комиссарды көрүп ийзен, өрт болуп турган жерде, бирме төртинчи участка, башкүн, он тогус час одус минутта, мен үч кижиге көргөм деп айт. Анчылар деп бодогом. Мен жабызап келеримде, олар самолётты мылтыкка адып баштагандар, бир ок десе менин бензиндү багымды өткүрө аткан. Артканы ончозы јарт болор. Эмди, көөркий, ичкери жүгүр!

Кижини аргадап аларга таныш эмес, кунукчыл, јолы жок, кара туйук агаш өткүрө, јолды кыйалта жок сол көстин кырына тийип турган күнле таап, ыраактагы Кальва суу јаар жүгүрөтени — күч неме.

Јолой меге кижиге өдүп болбос койу жырааларды, каскак жуукаларды, суулу састарды тууразынан көп катап өдөргө келишкен. Федосеев кезетпеген болзо, мен јолды жылытып, он катап азар эдим, ненин учун десе, күн күнле, меге десе кече мен конгон јер јаар чике кайра жүгүрүп браадырым деп билдирип турган.

Je мен каа-јаада токтой түжүп, терлеп калган маңдайымды арлап, коркыганына менен бир де алтам артпай турган, узун тилин чыгарып алган, мен јаар нени де ондобой көрүп турган тенек Брутикти сыймап, ичкери турумкай брааткам.

Бир частын бажында тың салкын согуп, боромтык булут бастыра тенерини бүркеди. Күн бир канча өйдин туркунына булуттын ары јанында кичинек точкадый боромтык көрүнүп турала, удабай көрүнбөй барды.

Мен түрген ле чебер брааттым. Je удабай азып турганымды сезип ийдим.

Тенери менин үстүмде бүрүнкүйлене берди. Сол көстөн көрүп алардан болгой, керек десе эки де көзимле мен булутка бүркөлбеген кичинек те ачык јер таппай турдым.

База эки час кире өй өтти. Күн көрүнбөйт, Кальва жок, онон ары барар күч жок, коркыбайдым да, јангыс ла сүреен суузап, арып-чылап калгам, учы-учында мен талдын төзиндеги серүүнге јада бердим.

«Јадын-јүрүм ле база! — деп, мен көзим јумуп алып, сананып јаттым. — Јадып ла жадын. Кандый бир кайкамчылу учурал болор, ол тушта мен... мен... Мен десе не? Самолёт оодылып калган. Оноор өрт күйүп браадыры. Анда шыр-

калу лётчик болуш сакып јат. Мен дезе, сырагай ла јадык јаткандый, өлөнниң аразында ого болужар күчим јок јадырым».

Кушкаштын үнгүр үни кайда да ыраак јокто угулды. Мен селт өде бердим. Тук-тук! Тук-тук! — деген табыш үстүмнен угулды. Мен көзимди ачып ийеле, мениң сырагай ла бажымнын үстүнде, јоон агашта томуртка отурганын көрүп ийдим.

Бу агаштын аразында тым эмес, тындулар бар болгонун мен бу өйдө билип алдым. Мында агычактын үстүнде сары ла көк көбөлөктөр учкылап, аспандар токтоду јогынан табыштанып турдылар.

Мен өрө турарга јеткелегимде, Брутик сырагай ла үлүш јышкыштый, мениң ичиме келип түртеле, секиреле, соок тамчыларын ыраак чачылтып, силкинди — ол кайда да эжинип алган.

Мен өрө туруп, јыраалардын аразы јаар јүгүреле, сүүнчилү кыйгырдым, нениң учун дезе, менен ыраагы төртөн алтам јерде, јалбак Кальва суу бойынын боромтык чакпындарыла чакпындалып, бүрүнкүй күнге јалтырап агып јатты.

Мен јаратка јууктап барала, эбиреде ајыктадым. Он до, сол до јанымда, сууда да, јаратта да кем де јок. Тура да, улус та, балыкчылар да, агаш агызаачылар да, өлөн чабаачылар да, анчылар да јок. Лётчик Федосеев айдып берген аайынча, мен чыгып келетен төртинчи јардан ырада туура чыгып барган болгодыйым. Је суунун экинчи јарадында, агаштын куйузында, мынан бир километрден ас эмес јерде ыш чөйилип, анда кичинек јапаштын јанында абрага јегип салган ат туру.

Мениң эдиме соок јайылды. Колдорым ла мойным куштын эдиндий быјырайып кычышты, ийиндерим калтыраганына тыркырап, нениң де учун меге Кальва сууны эжинип кечерге келижетенин билдим. Мен коомой эжинип тургам. Мен јурт јердеги, кирпичтен эткен сарайлардын ары јанындагы, буунты сууны эжинип кече берер чыдалду болгом. Керек дезе мен оны ары-бери эжинип кечип барар аргалу болгом. Онызы неден улам дезе, суу сырагай ла терең деген јеринде өзгимнен ашпай турган.

Мен унчукпай тургам. Суула такпайлар, агаштын бүрлери, јаш өлөнниң үзүктери ле көпөгөш кичинек көбүктөр агып брааткан.

Кальваны кыйалтазы јоктон кечер керек, ол мениң күчим чыгып, тумчалана бергедий јалбак ла суу эмес — эжинип кече береримди мен билгем. Мен бир ле кичинек өйгө манзаарып, тереңнен коркыйла, бир ууртам суу тартынын

ийзем, менле бир жыл мынан озо, жалбак эмес Лагурка суу-
чакта болгон керек чилеп, сууга чөнгө берерим деп билгем.

Мен жаратка жууктап барала, уур теленгир колмылтыгым-
ды карманымнан чыгарала, оны ары-бери эбиртип көрөлө,
суу жаар мергедедим.

Колмылтык — ол ойынчык, эмди десе меге ойногодый ой
эмес.

Мен суунун экинчи жарады жаар база катап көрөлө, соок
суудан эки алаканымла сузуп алдым. Жүрегим токуназын
деп ичип ийдим. Бир канча катап терең үшкүреле, сууга ба-
зып кирдим. Күчимди тегин жерге жылытпаска, мен кумаксу
келгенди сан төмөн, суу менин өзгиче жеткенче, бардым.

Менин кийинимде кыңзыш угулды. Онызы Брутик, сыра-
гай ла жүөле бергендий, жаратла мантап клееткен эмтир.

Мен оны бойым жаар сабарымла кычырып, жөткүрүп, чы-
гара түкүрдим. Будымла ийде тебинеле, сууны чачылтпай
эжинерге албадандым.

Эмди, менин бажым суунун үстүндө жабыс болордо, экин-
чи жарат меге сүрекей ыраак болуп көрүндү, коркыбаска, мен
суу жаар көрүп алдым.

Анайда, араайынан, жүрексиребеске бойымды токунадып,
анчадала мендебеске, мен колымды ичкери эдип эжинип
брааттым.

Суу да соок боло берди, жараттагы жыраалар он жаным
жаар элес эттилер — онызы мени суунун агыны апарганы. Же
онызын мен ажындыра көргөм, онын учун коркыбадым.
Агызып апаргай ла, менин керегим — ичкери токуналу
эжинип барары. Жарат бир эмештен жууктап турды, аспа-
ктын мөңүн жалбырактары көрүнө берди, суу мени кумакту
ирим жер жаар сүрекей түргөн агызып апаратты.

Коомой неме болоры эмди тура көрүнбей турган.

Кенетийин мен кийин жанымнан үндөр уктым. Мен кайра
бурыларга санангам, же тидинбедим.

Онын кийининде менин кийин жанымда суу чайбалганы
угулды, бажын бийик каңкайтып алган, кол-буттарыла
аайы-бажы жок чакпыланып, калганчы күчин жууп, Брутик
мен жаар тууразынан эжинип клееткенин мен удабай көрүп
ийдим.

«Көрзөн дө оны! — деп, мен чочып санандым. — Сен
меге тийбе, оноң башка сууга экилебис чөнгө берерис».

Мен туура эжиндим, же суунун агыны мени кайра апар-
ды, шокчыл Брутик бу мыны тузаланып, тырмактарыла ачу
тырмап, менин сырагай ла мойным жаар кармаданды.

«Эмди өлдим! — деп, мен бажымды суу жаар сугала, са-
нандым. — Керек эмди божогон!»

Мен оозыма кирген сууны чачылтып, чыгара түкүрүп, суунын үстүнө чыгып келип, эжинерге колымды ичкери эдип ле ийеримде, Брутик менин бажым жаар кынзып, кармада-нып турганын тургуза ла сезип ийдим.

Анайдарда, мен калганчы күчимди жууп алып, Брутикти туура ийттим, же бу ла өйдө чакпын менин оозым ла тумчугым жаар сокты. Мен тумчалана береле, колдорымла аайы-бажы жок чакпыланып, үндерди ле ийттинг үрүжин сууга кирген жараттан катап ла уктым.

Бу өйдө чакпын база катап түрүлүп келеле, мени чалкойто антарды, менин калганчы ла билип турган немем — булутты өткүрө тийип турган күннин чогы көрүнгөн, ырсайып калган тиштерлү, оозын жаан ачып алган кемнинг де коркушту бажы менин төжим жаар калып келген.

Мен лётчик Федосеевтен жүре берген кийининде, Лютта деп ийт жаан жолдон изимди истеп, улусты лётчикке жетирип келгенин мен улустан кийининде уккам. Элден озо бойы нени-нени сураар ордына, лётчик Федосеев олорго булутла бүркөлип калган тегери жаар көргүзеле, мени ээчий сүрүшсин деп жакарган.

Ол ок энгирде Ветер деп экинчи ийт агаштын аразындагы мылтык-жепселдү үч кижиге жаба жедишкен. Агашты ла анайда ок бистинг жагы заводты өртөөргө, гранды өдүп келген улусты тудуп алгандар.

Олордын бирүзи адышта өлтүрткен, экүзи туттурган. Же олорго карам-кайрал жок болорын бис билгенис.

Мен айылымда төжөктө жаткам.

Жуурканнын алдында жылу ла жымжак болгон. Звоноту час алдындагы чытылдаган аайынча чытылдайт. Аш-курсак белетейтен кыпта чоргодон суу чачылып турды. Онызы өнем жунунып турганы. Ол кирип келеле, жуурканды менин үстүмненг антара тартты.

— Тур, мактанчак! — деп, ол бойынын койу кара чачтарын таракла токуналу тарап, айтты. — Кече мен слердин жуунга кирип жүргөм, сенин мактанып турганынды эжиктен уккам: «Мен жүгүргөм», «мен суу жаар калыгам», «мен ичкери болгом»... балдар десе, тенектер, кулактарын сертейтип алган угуп жадылар. Чын деп бодогылап жат.

Же мен уйалбадым да, ачынбадым да.

— Чын — деп, мен оморкоп айттым, — сен Кальваны кийимдү эжинип кечип көрзөн!

— Кем жок, «эжинип кечип көр», сенин бойынды суудан Лютта деп ийт чамчанган тиштеп чыгарган! Сен, герой, онын ордына унчукпай отурган болзон. Мен Федосеевтен

сурап уккам. «Слердин Володька мен жаар кугарып, тыркыражып калган келген» — деп айткан. Географияла менин «коомой» деп сен ого айткан. Кальва суу жаар жүгүрөргө жүк арайдан ла жөптөнгөн.

— Төгүн! — Менин жүзим кызарып күйет, мен өрө тура жүгүреле, өнөмнүн көзи жаар чугулду көрдим.

Je ол тегине ле шоодып каткырып турганын мен бу өйдө көрдим, көзинин алдындагы жажы кургабаган. Анайдарда, ол бу жуукта ла мен керегинде тын ыйлаган эмитир, жангыс ла ол керегинде меге жартын айтпайт. Онын кылык-жагы менин кылык-жанымдый!

Ол менин чачымды атрайтып, айдат:

— Тур, Володька! Ботинкага жүгүрүп барып кел. Мен эмдиге жетире барып болбогом.

Ол бойынын чертөжторын, готовальнязын, линейкаларын алып, зачөт табыштырарга белетенерге барды.

Мен ботинка экелерге жүгүрүп брааттым, же Феня менин тышкары чыгып келгенимди көрүп ийеле, балконнон көрөлө, чыгырат.

— Бери кел! — деп, ол кыйгырат. — Капшай келзег, сени адам кычырып жат!

«Алдырбас, ботинкага барып келерге оройтыбазым» — деп, мен санандым.

Өрө көдүрилдим.

Устүнде Фенька жүгүрүп келеле, менин эдегимнен ала койып, комнатадагы адазы жаар сүүртейт. Онын буды чыккан, ол будын тангышкынла тангып алган, төжөктө жадыры. Онын жанындагы кичинек столдо эмле коштой курч бычак ла болот шибеей жадып жат. Ол нени де иштенген. Ол менле өзендежип, мен канайда жүргенимди, канайда асканымды, Кальва сууны ойто канайда тапканымды сурады.

Онын кийининде колын жастыктын алды жаар сугала, меге часка бүдүштеш, какпакту ла айланыжып туратан стрелкалу, никельден эткен жалтыркай компас берди.

— Ал — деп, ол айтты. — Картаны ондоп турарга үрен. Бу менин сеге берген сыйым болор.

Мен алдым. Какпагында жылды, айды, күнди жараштыра бичип салган. Онызы мен Федосеевке агаштын аразында, самолёттын жанында, туштаган күн эмитир. Алды жанында мынайда бичип койгон: «Лётчик Федосеевтен — Владимир Курнаковко».

Мен колымды лётчикке берип, Феня жаар чыктым. Бис оныла көзүнөктүн жанында туруп жадыс, ол нени де айдып ла турды, онын айтканы меге угулып-угулбайт.

Учы-учында ол мени жегимнен тартып, айтты:

— Ончозы жакшы, жаңгыс ла сууга түжүп өлгөн көөркий Брутик ачынчылу!

— Онызы чын, Брутик меге де ачынчылу. Же нени эдеринг. Жуу өдүп турганда, оны канайдарын. •

— Бис ол тушта онын оозына конфет сукпаган болзобус, ол биске онойдо үренишпес эди — деп, Феня кунужчыл айтты.

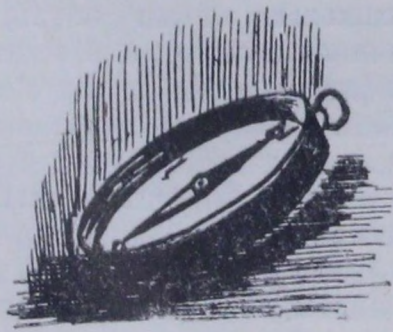
— Кем билер, — деп, мен оны токунаттым, — айса болзо, ол тушта ийт өлтүрөөчилер келеле, оны күрчекле каптырып, кайырчакка отургузып, онын кийининде онын терезин сойып алар эди. Бу сеге экинчи өлүм. Онойдо өлгөнү артык па?

Көзнөк өткүрө биске агаштар көрүнөт. Өртти өчүрүп салган, жүк ле андамында ыш чөйилет. Же ондо до калганчы бригадалар бойынын керегин божодып браадыры.

Көзнөк өткүрө бистин жаңы ла төзөлгөн журт жердин бастыра улузы иштеп турган жаан завод көрүнөт.

Заводтын жанында аткакту эмиктерле эки кат эдип тартып салган чеден. Толуктарында агаш щиттердин алдында десе часовоилор түни-түжиле тургулайт.

Илјирмелердин, темирлердин шыгыраганы, моторлордын күүлегени ле паровой масканын уур сокконы Феняга ла меге керек десе мында да угулат. Бу заводто нени эдип тургандарын бис билбездис, бис билген де болзос, нөкөр Ворошиловтон өскө бир де кижиге айтпас эдис.

БАЖАЛЫКТАР

КИЧИНЕК КУУЧЫНДАР

Уй а т	3
Советский площадь	4
П о х о д	5
Патрондор	6
Василий Крюков	11
М а р у с я	12
Луу-чак ла балдар	13
К ў р	17
Кечўнинг жанында	22
Ичкери алдында	25
Ракеталар ла гранаттар	29
АГАШ АРАЗЫНДАҒЫ ЫШ	34

Аркадий Гайдар

ДЫМ В ЛЕСУ

На алтайском языке

Редактор *Н. П. Шатинов*
Художник-оформитель *А. М. Кузнецов*
Технический редактор *М. И. Тихтиевков*
Корректоры:
Е. Н. Плеханова и А. И. Тодошев

* * *

Сдано в набор 27/XI 1960 г. Подписано к
печати 19/V 1961 г. Формат 84 x 108¹/₃₂.
Физ. п. л. 1,75. Усл. п. л. 2,87. Уч-изд. л. 3,1
Тираж 1 000 экз. Заказ № 2185. Цена 9 коп.

* * *

Горно-Алтайское книжное издательство
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект им. Сталина, 29.

Баазы 9 акча.

ГОРНО-АЛТАЙСК . 1961